

Boeren land vogel balans 2020

Boeren land vogel balans 2020

Inhoud

Inleiding	5
1. Beleid	6
2. Verspreiding	9
3. Aantalsontwikkeling	12
4. Reproductie en nestbescherming	18
5. Invulling van beheer	29
6. Veranderingen in de leefomgeving	36
7. Kansen in de toekomst	39

Inleiding

Het boerenland bestrijkt van oudsher een groot deel van het landoppervlak van Nederland. Daarmee werd ons land een belangrijk leefgebied voor vogels die in agrarische gebieden broeden. En ook nu nog is het Nederlandse boerenland van groot belang voor soorten als grutto, Kievit en tureluur. Veel mensen trekken zich het wel en wee van planten en dieren in het agrarisch gebied aan. Tussen frustratie over de tegenslagen die weidevogels in het broedseizoen te verduren hebben en optimisme over veranderingen in beleid en samenleving op het gebied van natuurinclusieve landbouw, werken talloze professionals en vrijwilligers hard aan het behoud van de vogels van het boerenland. Betrokkenen vanuit beleid en praktijk zijn steeds meer doordrongen van hun verantwoordelijkheid om de negatieve trends om te buigen.

De discussie rondom de al decennialang aanhoudende afname van aantallen weidevogels heeft zich in de afgelopen jaren verbreed. De hele biodiversiteit op het boerenland staat immers onder druk. De discussie wordt daarom breder getrokken dan alleen weidevogels. Van bodem tot kruiden, van vogels tot zoogdieren, alles is met elkaar verweven tot een complex ecologisch systeem. Het brede maatschappelijke en politieke debat wordt gevoerd door andere problemen die momenteel spelen in het landelijk gebied, zoals verzuring, vermesting, verdroging en versnippering. Deze brede discussie leidt tot veranderingen in beleid en beheer om natuurbescherming effectiever te maken en zo goed mogelijk in te passen in de agrarische bedrijfsvoering. Vogeltellingen en ecologisch onderzoek zijn van groot belang om sturing te geven aan deze ontwikkelingen.

De basisinformatie over weidevogels werd in 2010 en 2013 samengevat in een Weidevogelbalans. Deze balansen bevatten de destijds recente gegevens over de weidevogelstand in ons land en een overzicht van beheer, bescherming en onderzoek. Vanwege de verbreding van de focus naar meer vogelsoorten in het boerenland, is deze balans omgedoopt tot Boerenlandvogelbalans. Hierin gaan we naast weidevogels ook in op vogels van akkers en kleinschalig cultuurlandschap. Dit sluit goed aan bij het nieuwe subsidiestelsel Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb), dat in 2016 is ingevoerd om de biodiversiteit op het boerenland te bevorderen. Momenteel wordt dit stelsel geëvalueerd. Het doel van deze Boerenlandvogelbalans is een actueel overzicht te geven van feiten en cijfers over de vogels van het boerenland die de verdere ontwikkeling van beleid en beheer kunnen ondersteunen.

1. Beleid

Boerenlandvogels hebben net als alle andere inheemse vogelsoorten in Nederland een beschermde status onder de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn. Deze wetgeving is nationaal opgenomen in de Wet Natuurbescherming, die in 2017 onder andere de Flora- en Faunawet verving. Voor boerenlandvogels is alleen een beschermde status echter niet voldoende, want ze stellen ook specifieke eisen aan hun leefgebied. Om beheerders in het landelijk gebied te verleiden en in staat te stellen aan deze eisen tegemoet te komen, worden door de betrokken overheden subsidies verleend voor maatregelen die het leefgebied verbeteren.

Subsidiestelsel Natuur en Landschap

De afspraken over verbeteringen in beheer van gebieden met boerenlandvogels zijn vastgelegd in het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL). De provincies zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van het SNL. Zij stellen provinciale Natuurbeheerplannen op, waarin ze hun doelen en ambities vastleggen. Ook stellen zij de subsidies open, beoordelen de aanvragen en geven beschikkingen af. Agrarische collectieven en natuurbeheerders kunnen via het SNL voor de gronden die ze beheren subsidie krijgen om maatregelen te nemen ten behoeve van boerenlandvogels. In het provinciaal Natuurbeheerplan wordt omschreven voor welk natuurbeheertype subsidie mogelijk is. Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft vooral een kaderstellende rol. LNV legt verantwoording af aan de Europese Commissie over het nakomen van internationale verplichtingen op het vlak van biodiversiteit.

Naast agrarische collectieven en particuliere natuurbeheerders zijn tal van andere partijen betrokken bij het beheer van het leefgebied van boerenlandvogels. Waterschappen zijn zelf natuurbeheerder, maar ook deels

financier van subsidies voor waterbeheer. Vrijwilligersorganisaties en kennispartijen hebben geen formele rol in het beheer, maar zijn wel belangrijk voor de optimalisatie van het beheer en beleid. Zo worden de databases van LandschappenNL, de Bond Friese VogelWachten (BFVW) en Sovon Vogelonderzoek Nederland jaarlijks gevuld met de waarnemingen van duizenden vrijwilligers. Op basis van deze gegevens worden door de betrokken organisaties elk jaar aanbevelingen gedaan voor aanpassingen in het beheer.

Particulier natuurbeheer

De gronden van particuliere natuurbeheerders vallen veelal onder het Natuur Netwerk Nederland en de Natura2000-gebieden. Zij kunnen voor het nemen van maatregelen voor boerenlandvogels subsidie krijgen. Per provincie wordt in het Natuurbeheerplan omschreven voor welk natuurbeheertype subsidie mogelijk is. Voor de weidevogels is onder andere 'vochtig weidevogelgrasland' belangrijk.

Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

Op 1 januari 2016 is er binnen het SNL een nieuw subsidiestelsel ingevoerd, het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). Vanaf dat moment is een deel van de landbouwsubsidies uit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de EU gereserveerd voor biotoopverbeterende maatregelen op het boerenland. De subsidiegelden worden verdeeld over 40 gecertificeerde agrarische collectieven. Samen beslaan deze collectieven het gehele agrarische gebied van Nederland.

De uitvoering van het ANLb moet bijdragen aan een aantrekkelijk en leefbaar landelijk gebied. Het ANLb richt zich op het in stand houden van de 68 doelsoorten

van amfibieën, insecten, vlinders, vogels, zoogdieren en vleermuizen uit de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn, die voor hun voortbestaan sterk afhankelijk zijn van het agrarisch gebied. Bovendien heeft Nederland voor deze soorten een internationale verplichting om de zogenaamde 'staat van instandhouding' te behouden of te verbeteren. De kern van het ANLb is de leefgebiedenbenadering, die gericht is op het creëren en in stand houden van de leefgebieden van groepen van soorten. Er wordt onderscheid gemaakt tussen vier leefgebieden: open grasland, open akkerland, natte dooradering (sloten) en droge dooradering (opgaande begroeiing zoals houtwallen). Daarnaast is er een categorie water voor het verbeteren van waterkwaliteit en -beheer.

Doelsoorten vogels

Hoewel in het boerenland veel meer vogelsoorten voorkomen, wordt binnen het ANLb gefocust op een aantal doelsoorten. In theorie kunnen andere soorten meeliften op verbetering van de leefomstandigheden voor de doelsoorten. Omdat er geen standaard definitie is van boerenlandvogels, bestaan er verschillende lijstjes met doelsoorten. De EU houdt de Europese trend van boerenlandvogels bij in de zogenaamde Farmland Bird Indicator, die bestaat uit een combinatie van 39 vogelsoorten. Deze komen lang niet allemaal in Nederland voor en bovendien ontbreken in deze lijst soorten die voor Nederland belangrijk zijn, zoals scholekster en tureluur. Nederland heeft daarom een eigen nationale Boerenlandvogelindicator opgesteld, gebaseerd op de trends van 27 soorten. De meeste van deze soorten komen ook terug in het beleid rondom agrarisch natuurbeheer.

Binnen het ANLb zijn 43 vogelsoorten als doelsoort aangewezen. Per leefgebied is voor elke doelsoort bepaald hoe kansrijk het ANLb is om de staat van instandhouding voor die soort te verbeteren. Veel soorten zijn niet gebonden aan een specifiek leefgebied en zijn dus doelsoort in meerdere leefgebieden. Binnen het particulier natuurbeheer zijn ook doelsoorten aangewezen. Net als bij het ANLb zijn deze soorten gegroepeerd per habitat-type, hoewel deze niet helemaal overeenkomen met de leefgebieden van het ANLb. Tot slot worden door de provincies ook doelsoorten benoemd in hun Natuurbeheerplan. De mate waarin deze doelsoorten overeenkomen met de hoofddoelsoorten van het ANLb verschilt sterk tussen provincies.

De doelsoortentabel op de volgende pagina geeft een overzicht van boerenlandvogels in de Boerenlandvogelindicator, ANLb hoofddoelsoorten en doelsoorten binnen het particulier natuurbeheer. In deze Boerenlandvogelbalans maken we onderscheid tussen drie groepen

boerenlandvogels. We beschouwen de soorten van 'open grasland', 'vochtig weidevogelgrasland' en 'vochtig hooiland' als **graslandvogels**, soorten van 'open akker' en 'kruiden- en faunarijke akker' als **akkervogels** en soorten van 'erf en struweel' en 'droge dooradering' als **erf- en struweelvogels**.

Doelsoortentabel

	Boerenlandvogelindicator		ANLb			Particulier natuurbeheer		
	Open boerenland	Erf en struweel	Open grasland	Open akkerland	Droge dooradering	Vochtig weidevogelgrasland	Vochtig hooiland	Kruiden- en faunarijke akker
Boerenzwaluw		X						
Geelgors		X						X
Gele Kwikstaart	X		X	X		X	X	X
Grasmus		X						
Graspieper	X		X			X		X
Grauwe Gors	X			X				X
Grauwe Kiekendief				X				X
Grote Lijster		X						
Grutto	X		X			X	X	
Kemphaan	X					X	X	
Kerkuil				X	X			
Kievit	X		X	X				
Krakeend						X		
Kuifeend						X		
Kwartel	X							X
Kwartelkoning							X	X
Ortolaan					X			X
Patrijs	X			X	X			X
Putter		X						
Ringmus		X		X	X			
Roek		X	X	X	X			
Roodborsttapuit		X						
Scholekster	X		X	X				
Slobeend	X		X			X		
Spotvogel		X						
Spreeuw		X						
Steenuil		X			X			
Torenvalk		X	X	X	X			
Tureluur	X		X			X	X	
Veldleeuwerik	X		X	X		X		X
Watersnip	X		X			X	X	
Wintertaling						X		
Wulp	X		X			X		
Zomertaling			X			X		
Zomertortel		X			X			

2. Verspreiding

Boerenlandvogels komen verspreid over heel Nederland voor, maar lokaal en regionaal zijn er grote verschillen in dichtheden. De verspreiding van vogelsoorten in ons land is in de periode 2013-2015 in kaart gebracht en samengevat in de Vogelatlas van Nederland (Sovon Vogelonderzoek Nederland, 2018). In dit hoofdstuk is de verspreiding van vogelsoorten van grasland, akkerland en erf- en struweel (zie de doelsoortentabel in hoofdstuk 1) verwerkt tot een drietal gecombineerde verspreidingskaarten. Hierop is te zien waar in Nederland de hoogste dichtheden van deze soorten te vinden zijn. In zogenaamde veranderingenkaarten is het voorkomen van deze groepen vergeleken met de situatie in de voorlaatste atlasperiode, 1998-2000. Op deze kaarten is te zien in welke gebieden deze soorten afnamen of juist toenamen.

Graslandvogels

De gecombineerde verspreidingskaart van graslandsoorten laat zien dat het zwaartepunt van hun verspreiding ligt in de laaggelegen delen van Nederland. Met name in de graslandgebieden in Fryslân, Groningen, Overijssel, Noord-Holland en delen van het Groene Hart worden relatief hoge dichtheden van deze soorten aangetroffen. Toch laat de veranderingenkaart zien dat juist in veel van deze gebieden ook de grootste afnames hebben plaatsgevonden. Afnames voeren de boventoon, maar ook gebieden waar sprake is van een lichte toename. Deze toenames zijn echter zeer lokaal. Het areaal van de graslandsoorten in Nederland, uitgedrukt als het aantal atlasblokken (vakken van 5 x 5 km) waarin de soorten voorkomen, is met gemiddeld 7,5% afgenomen. De soorten die het grootste areaal verloren zijn veldleeuwerik (25%) en grutto (24%). Soorten als scholekster en zomertaling werden nog steeds in even-

veel atlasblokken als broedvogel aangetroffen, maar in lagere dichtheden.

Akkervogels

De verspreiding van soorten van akkerland weerspiegelt grotendeels de ligging van traditionele akkergebieden in met name Noord- en Oost-Nederland, Noord-Brabant en Zeeland. Opvallend is dat de dichtheden akkervogels in Flevoland relatief laag zijn. Dit heeft mogelijk te maken met de geschiedenis van het landschap en de intensiteit van het landgebruik. De veranderingenkaart laat vooral afnames zien, met enkele regionale uitzonderingen. De grootste afnames hebben plaatsgevonden in het zuidwesten en zuidoosten van het land. Het verspreidingsgebied van akkervogels nam met 5,8% iets minder sterk af dan van graslandsoorten, maar het beeld is niet veel rooskleuriger. De grauwe gors is als broedvogel praktisch verdwenen en naast veldleeuwerik (25%) lieten ook patrijs (19%) en torenvalk (17%) een stevige krimp van hun verspreidingsgebied zien. Lichtpuntjes zijn er echter ook in het open akkerland. De grauwe kiekendief veert dankzij intensieve beschermingsmaatregelen weer terug en de gele kwikstaart neemt in akkerland sneller toe dan hij in grasland afneemt.

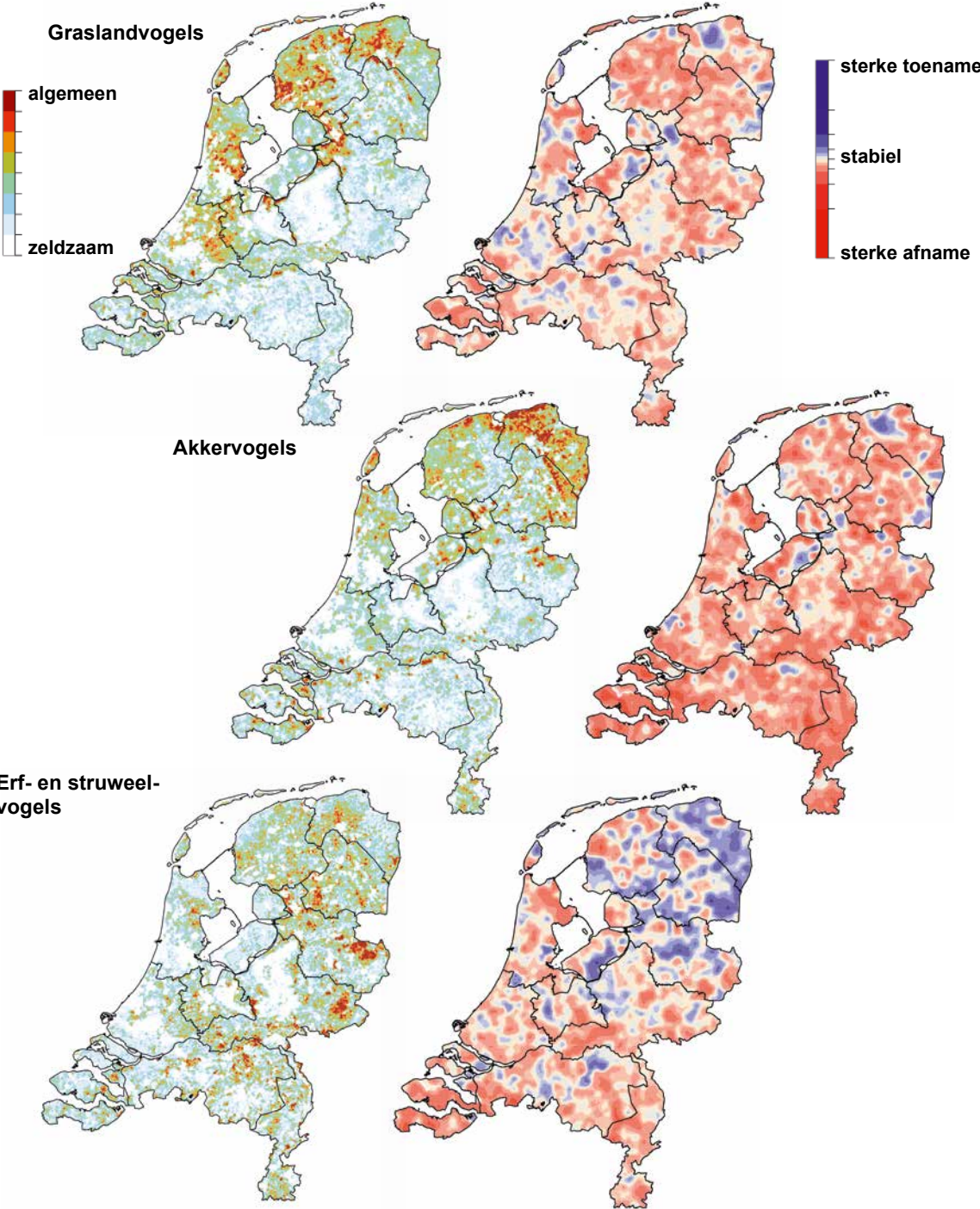
Erf- en struweelvogels

Het zwaartepunt van de verspreiding van typische erf- en struweelvogels ligt in het oosten van Nederland. Ook het belang van de Betuwe komt duidelijk naar voren op de verspreidingskaart. De veranderingenkaart laat een opvallende tweedeling zien, met gemiddeld toenames in het noordoosten van het land en afnames in het zuidwesten. De verspreiding van erf- en struweelvogels is stabiel dan die van grasland- en akkervogels. Toch kromp het areaal van deze soorten ook met gemiddeld

3,8%. Dit komt voor een belangrijk deel op het conto van de zomertortel, waarvan het verspreidingsgebied met 68% dramatisch is afgenomen. Ook de grote lijster verkeert in zwaar weer en werd in 19% minder atlasblokken aangetroffen. Opvallend is dat in deze soortgroep

grote contrasten te zien zijn. Het verspreidingsgebied van de roodborsttapuit nam bijvoorbeeld spectaculair toe (80%) en ook de putter doet het recent heel goed (36% toename).

Verspreidingskaarten (links) en veranderingskaarten sinds 1998-2000 (rechts)

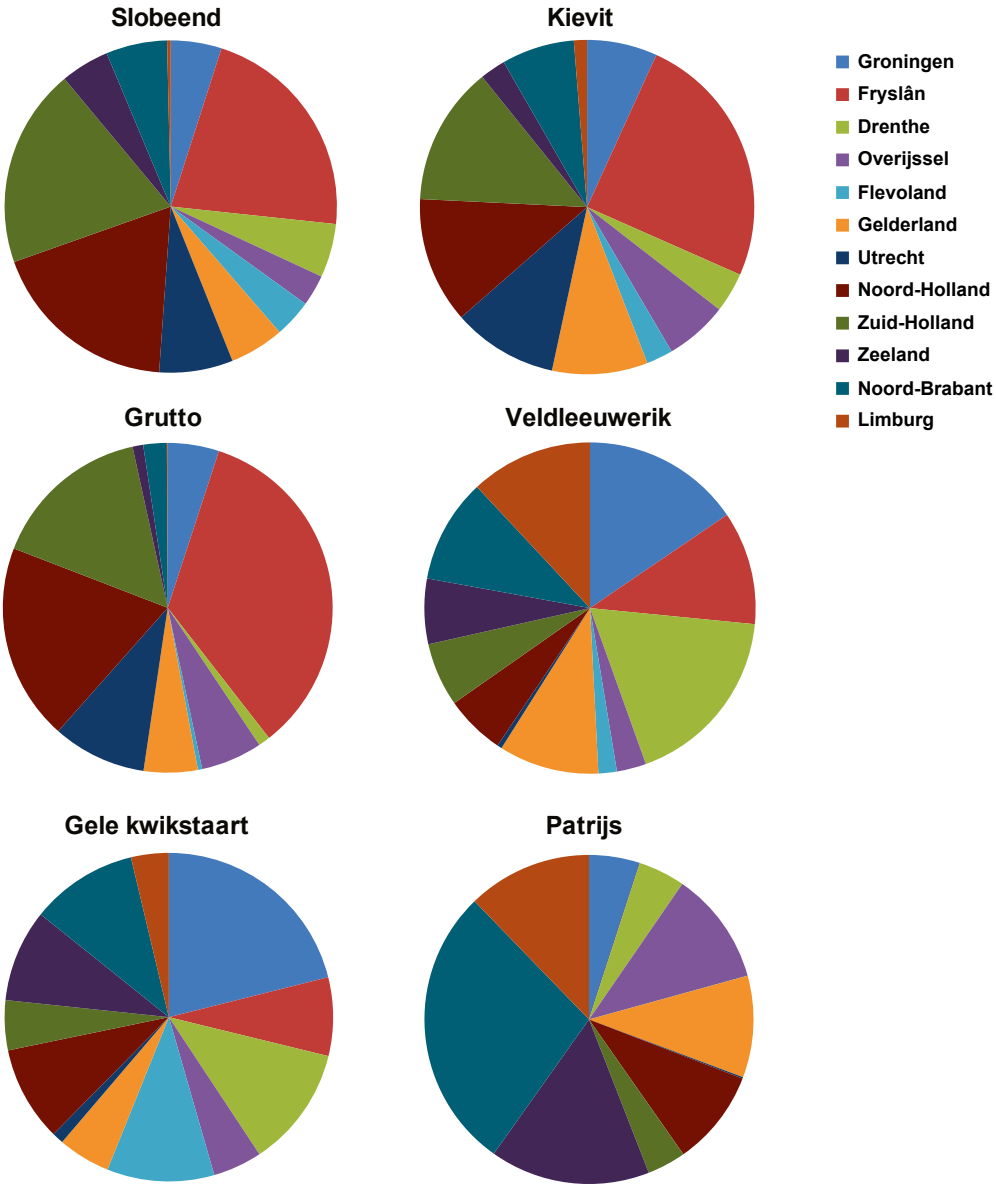

Populatieaandelen per provincie

Op basis van de verspreidingskaarten uit de Vogelatlas is voor alle vogelsoorten het populatieaandeel per provincie bepaald. Met de aantalsontwikkeling in elke provincie is dit vervolgens doorgerekend naar 2019. De slobeend komt het meest voor in de graslandprovincies Fryslân, Noord-Holland en Zuid-Holland. In zekere mate geldt dat ook voor de grutto, hoewel Fryslân een groter aandeel huisvest. Dat Kieviten ook op akkers broeden,

wordt mooi weergegeven door een iets gelijkmatigere verdeling over de provincies. Gele kwikstaart en veldleeuwerik zijn op grasland sterk afgenomen en komen nu meer op akkerland voor, wat wordt weerspiegeld in het relatief grote aandeel van Drenthe en Groningen. De patrijs houdt als bedreigde akkervogel vooral in het zuiden stand, met het grootste populatieaandeel in Noord-Brabant en Zeeland.

Populatieaandelen per provincie in 2019

Bron: Vogelatlas Sovon

3. Aantalsontwikkeling

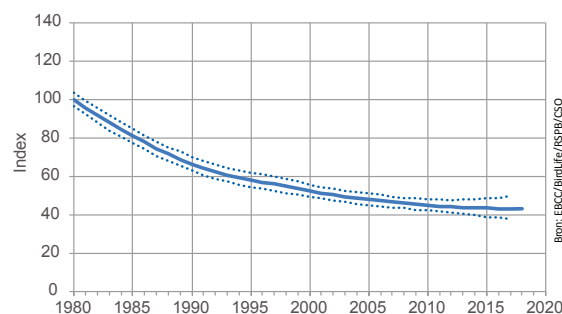
Europese trend

Vogels kennen geen grenzen en de aantalsontwikkeling van Nederlandse boerenlandvogels moet dus in een bredere context gezien worden. In de hele EU treden, mede dankzij Europese landbouwsubsidies, veranderingen op in het boerenland. De European Bird Census Council (EBCC) houdt voor de EU de trends bij van vogels die broeden op het boerenland. In de *Farmland Bird Indicator* wordt de ontwikkeling van 39 soorten boerenlandvogels samengevat. Door deze te combineren wordt een algemeen beeld geschetst van de Europese trend van vogels in het boerenland. In grote lijnen is hieruit op te maken dat de aantallen boerenlandvogels de laatste decennia sterk zijn afgenomen. Wel lijkt deze daling recent af te zwakken. Belangrijk hierbij is op te merken dat ongeveer de helft van deze Europese soorten niet in Nederland voorkomt. Zo werken de positieve trends van soorten als koereiger en kortteenleeuwrik wel door in de gecombineerde trend van de Europese soorten, maar dragen ze niet bij aan de ontwikkelingen in Nederland.

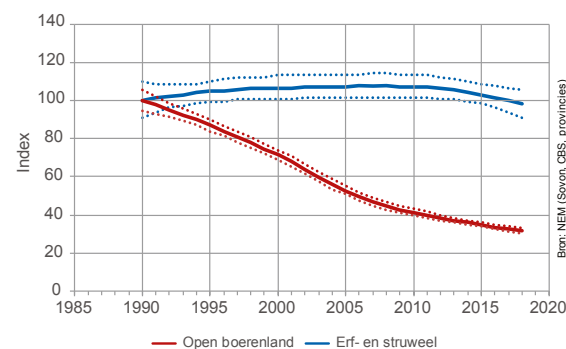
Nederlandse trend

Het CBS berekent voor Nederlandse een eigen *boerenlandvogelindicator*. In deze trend wordt de aantalsontwikkeling van 27 Nederlandse boerenlandvogelsoorten gecombineerd. Het aantal broedvogels van deze soorten samen is sinds 1990 bijna gehalveerd. Als we deze trend uitsplitsen in vogels van het open boerenland (zoals grutto, patrijs en gele kwikstaart) en vogels van erf en struweel (zoals boerenzwaluw, putter en spreeuw), zien we een opvallend verschil. Soorten van het open boerenland gaan sterk achteruit, terwijl de soorten van erf en struweel in de laatste decennia een relatief stabiele trend laten zien. Beide soortgroepen hebben in de 20ste eeuw weliswaar veel geleden onder intensivering en schaalvergroting van de landbouw, maar de afgelopen decennia hebben veel soorten erf- en struweelvogels geprofiteerd van onder andere groenaanplant langs wegen en erven. Wel gaat deze groenaanplant ten koste van de openheid van het landschap, die voor veel soorten van het open boerenland juist nodig is.

Algemene boerenlandvogels, Europa

Boerenlandvogelindex Nederland

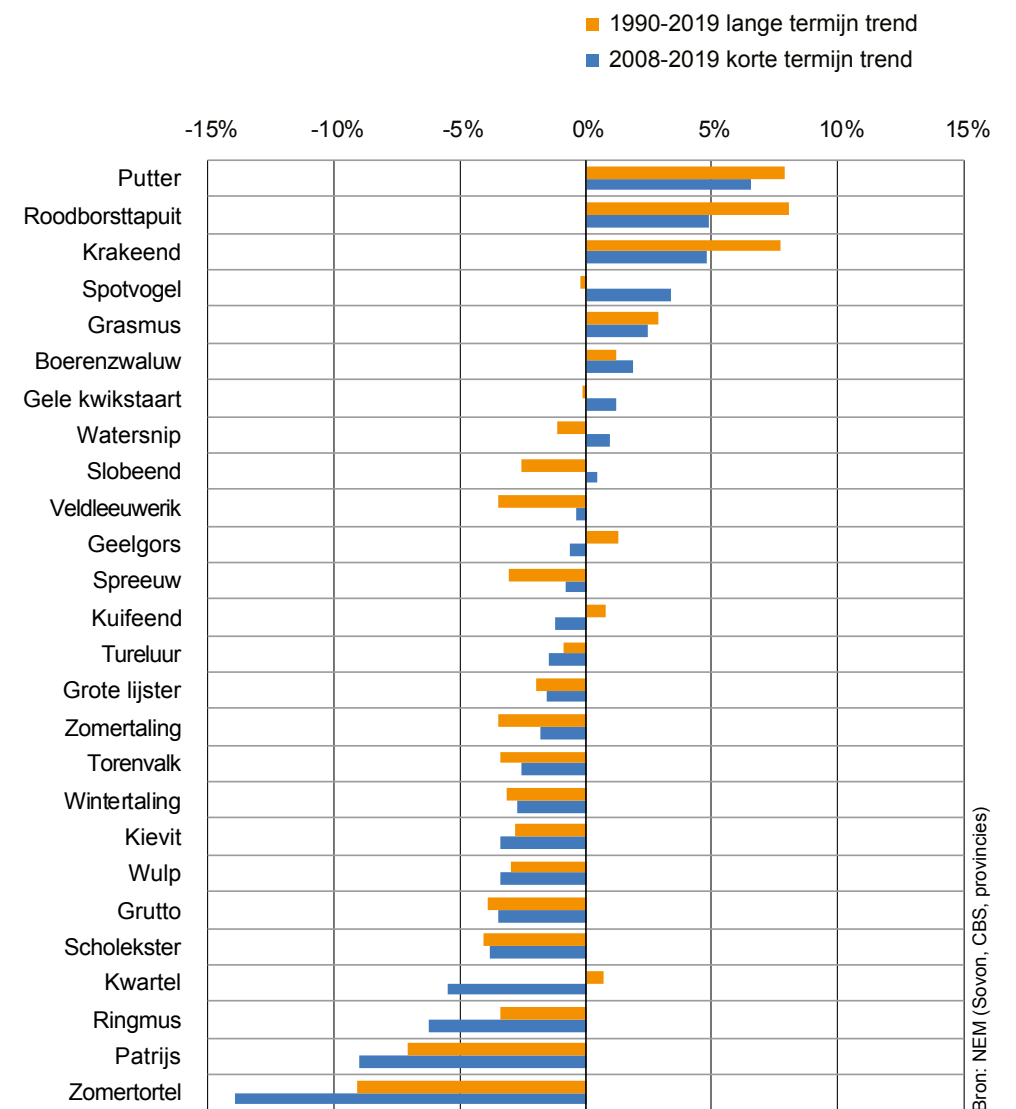

Aantalsverandering individuele soorten

De gecombineerde trends van soortgroepen zijn opgebouwd uit de jaarlijkse aantalsveranderingen van individuele soorten. In onderstaande figuur staat weergegeven met hoeveel procent de boerenlandvogels jaarlijks zijn toe- of afgenomen op de lange termijn (vanaf 1990) en op de korte termijn (vanaf 2008). Alleen de soorten waarvan de landelijke broedvogelmonitoring een betrouwbare trend oplevert, zijn weergegeven. De positieve uitschieters zijn de putter, roodborsttapuit en

krakeend. Deze drie soorten nemen sterk toe in het boerenland. Het zijn echter de uitzonderingen op de regel, want het algemene beeld is negatief. Ruim de helft van de soorten laat op zowel lange als korte termijn een achteruitgang zien. Vooral de situatie van soorten als ringmus, patrijs en zomertortel is zorgwekkend. Hun populaties nemen op de korte termijn jaarlijks sterker af dan op de lange termijn, wat betekent dat de afname recent is versneld.

Aantalsverandering per soort

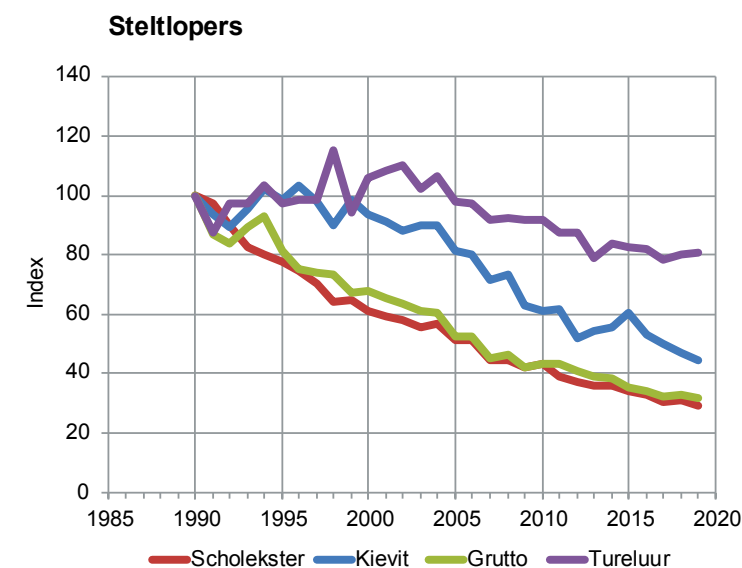
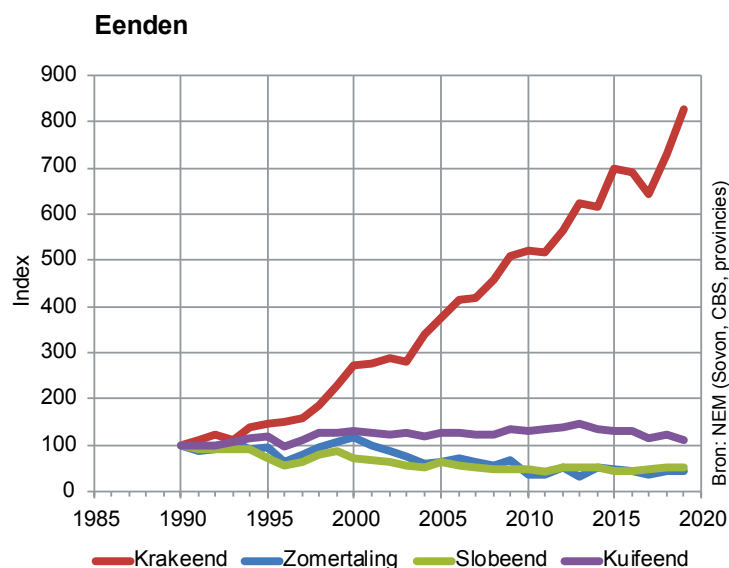
Bron: NEM (Sovon, CBS, provincies)

Trends van kenmerkende soorten

De lange termijn trends (sinds 1990) van **eenden** laten zien dat de krakeend al enkele decennia sterk toeneemt. Het is daarmee één van de meest succesvolle boerenlandvogels op dit moment, naast enkele ganzensoorten die tegenwoordig ook als boerenlandvogel beschouwd mogen worden. De kuifeend neemt recentelijk licht af na een toename op de lange termijn, terwijl de trend van de slobbeend na een periode van afname nu juist stabiel is. De zomertaling verkeert wel in zwaar weer en neemt geleidelijk steeds verder af.

De **steltlopers** laten een minder gevarieerd en minder positief beeld zien. De grutto en scholekster nemen al lange tijd gestaag af en op de korte termijn lijkt daar weinig in te veranderen. Voor kievit en tureluur geldt dat hun trend tot de eeuwwisseling relatief stabiel was, maar inmiddels ook in rap tempo achteruit gaat. Vooral de snelle recente afname van de kievit baart zorgen.

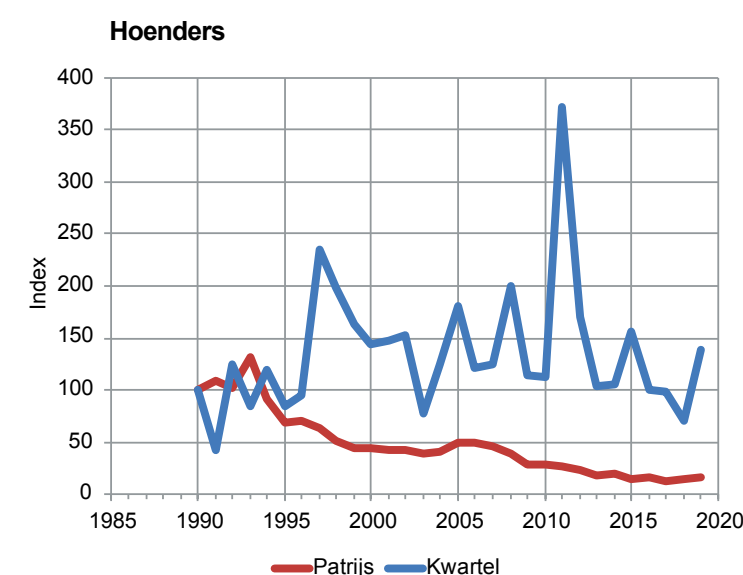
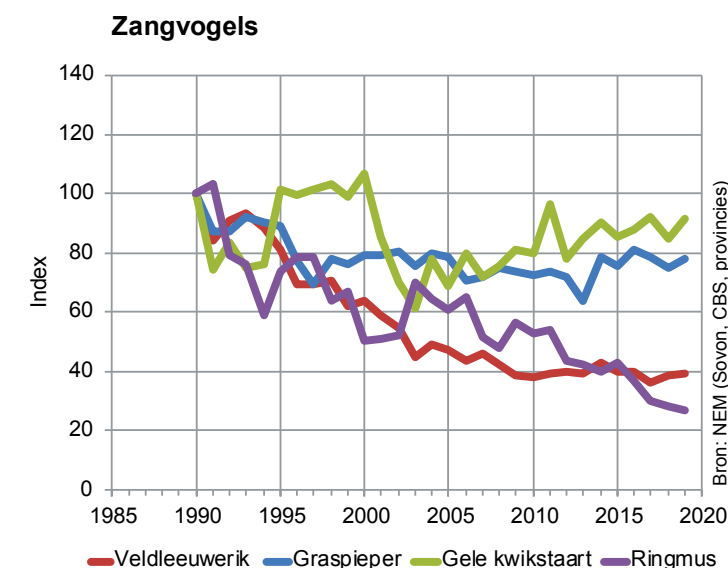
Onder de **zangvogels** in het boerenland zijn er soorten die de trend van de steltlopers volgen, maar ook soorten die zich redelijk goed weten te handhaven. De gele

kwikstaart en graspieper veren recentelijk wat op in het open boerenland, terwijl de veldleeuwerik een stabiele trend heeft bereikt nadat de populatie in de afgelopen decennia was gedecimeerd. De ringmus zit wel nog steeds in een vrije val en is sinds 1990 met bijna driekwart afgenomen.

Een soort waarvoor in akkergebieden veel natuurmaatregelen worden genomen is de patrijs. De populatie van deze soort is sinds 1990 ook gedecimeerd en de korte termijn trend (vanaf 2008) is nog steeds sterk negatief.

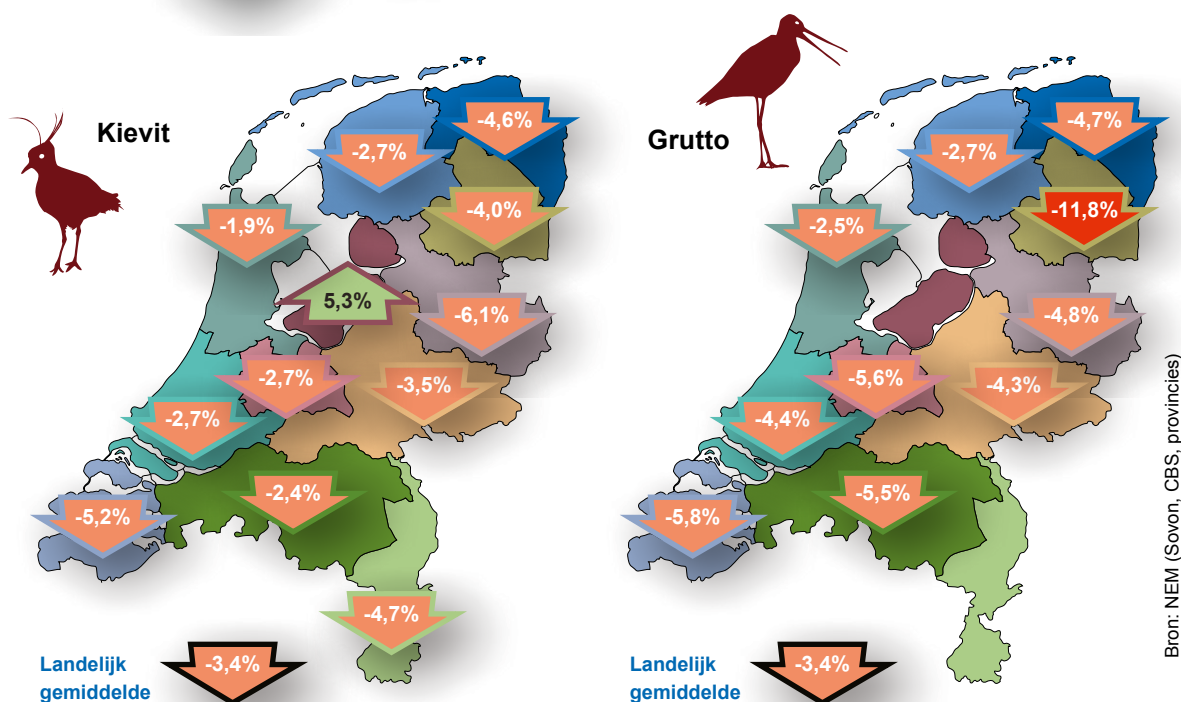
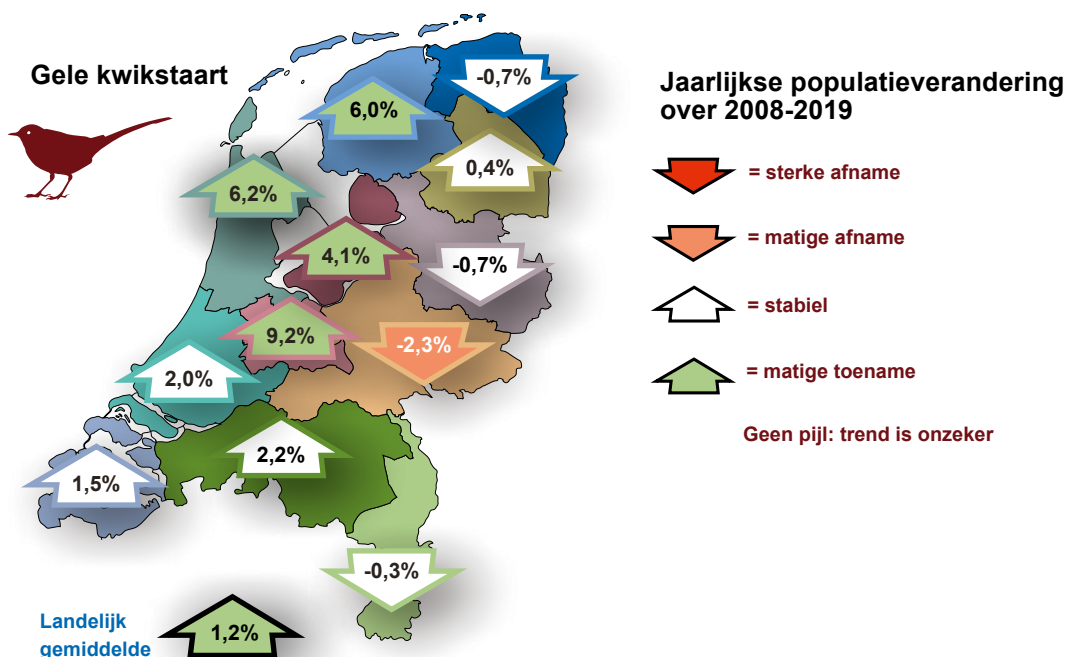
In de laatste bolwerken lijkt de soort nu echter redelijk stand te houden. Een andere **hoenderachtige** in het boerenland, de kwartel, gedraagt zich op populatieniveau heel anders. Deze trekvogel laat juist tussen jaren grote fluctuaties zien en heeft op de lange termijn een redelijk stabiele trend.

Trends op provinciaal niveau

Op provinciaal niveau laten soorten soms een andere ontwikkeling zien dan op landelijk niveau. Voor grutto en patrijs geldt weliswaar dat de populaties in alle provincies afnemen, maar bijvoorbeeld voor de kievit is Flevoland een positieve uitzondering. Het gaat hier echter om relatief kleine aantallen broedparen, waardoor een toename in deze provincie weinig effect heeft op de lan-

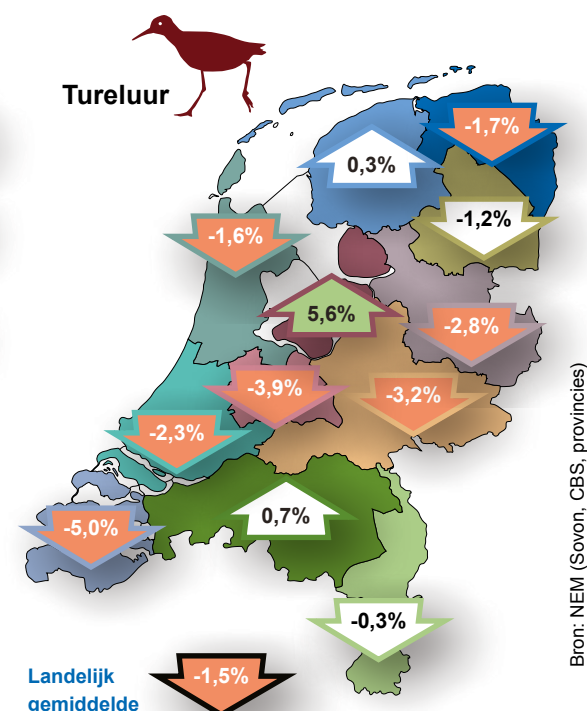
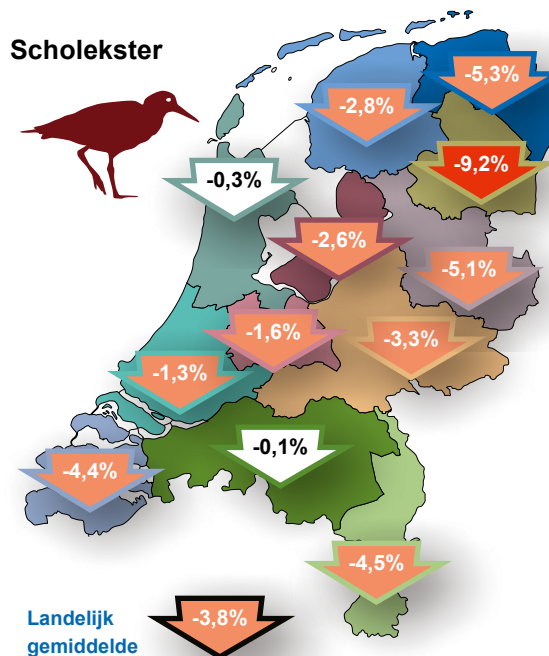
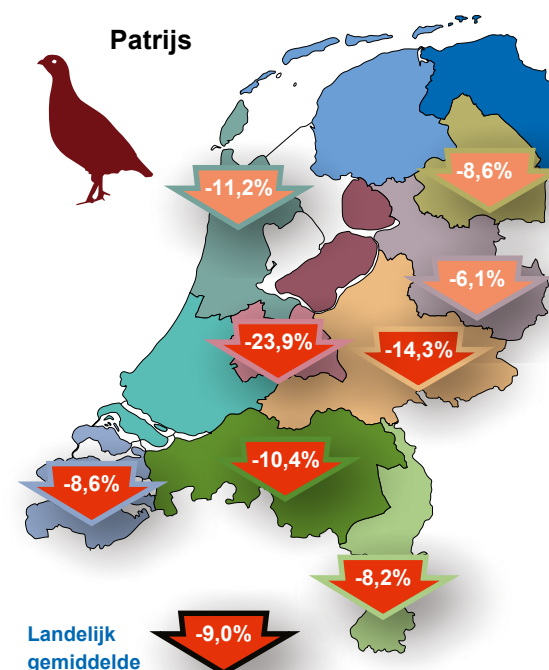
delijke trend. Een toename van de kievit in Flevoland weerspiegelt ook de verschuiving van deze soort van grasland naar akkerland. De gele kwikstaart doet het in het westen van het land gemiddeld beter dan in het oosten, met de grootste toenames in het noordwesten en een bescheiden afname in Gelderland. De trends van scholekster en tureluur laten enige variatie tussen provincies zien, maar de algemene tendens is negatief.

Monitoring van boerenlandvogels

Boerenlandvogels worden op verschillende manieren gemonitord. De methode hangt af van het doel van de monitoring. Voor het bepalen van trends op basis van het aantal broedparen gebruikt Sovon territoriumkarteringen (BMP) of punttellingen (MAS). Deze tellingen zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Het CBS berekent hieruit trends met 1990 als startjaar, die onder meer het uitgangspunt vormen voor het vaststellen van de effectiviteit van beleid.

Voor beheermonitoring wordt voornamelijk gebruik gemaakt van nest- en broedpaartellingen gecombineerd met alarmtellingen zoals die door de vrijwilligers van LandschappenNL en de BFWV worden uitgevoerd. Waar mogelijk en wenselijk worden nesten opgespoord, het uitkomstsucces bepaald en broedpaartellingen uitgevoerd. De alarmtellingen worden tijdens de fladderweken van gruttokuikens gehouden om het Bruto Territoriaal Succes (BTS) vast te stellen. Beheermonitoring wordt vooral door agrarische collectieven gebruikt om te bepalen waar gesubsidieerd beheer moet worden ingezet.

4. Reproductie en nestbescherming

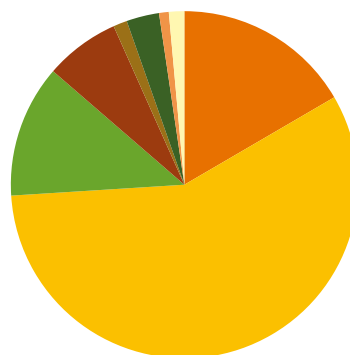
Om de populatie van een soort op peil te houden, moeten er voldoende nakomelingen worden geproduceerd om de sterfte van volwassen vogels te compenseren. Reproductie is dus succesvol als een ei uitkomt, het kuiken vliegvlug wordt én de jonge vogel overleeft tot het volgende broedseizoen. In de praktijk kijken we vaak alleen naar het eerste deel: het nestsucces. Het nestsucces is de kans dat minimaal één ei in een nest succesvol wordt uitgebroed. Het nestsucces wordt grotendeels vastgesteld door vrijwilligers, die nesten opsporen en de lotgevallen bepalen. Op basis van de controlebezoeken kan per soort worden uitgerekend wat de kans is dat een nest in een gebied uitkomt of verloren gaat. Tegenwoordig gebruiken de meeste vrijwilligers handige mobiele apps voor het registreren van nestbezoeken, zoals de Boerenlandvogelmonitor van LandschappenNL, het BFVW-registratiesysteem en de AviNest app, die voor het Meetnet Nestkaarten van Sovon wordt gebuikt.

Nestbescherming

Vrijwilligers en boeren zoeken en markeren nesten om ze te beschermen tegen mogelijk verlies door landbouwactiviteiten. In 2019 werden ruim 67.000 legsels gevonden van ruim 50 soorten vogels. Daarvan was 57% van de legsels van kieviten, 12% van grutto's, 17% van scholeksters, 7% van tureluurs en 7% van overige soorten. Ten opzichte van het aantal nesten in 2012, dat in de Weidevogelbalans 2013 werd gerapporteerd, is het totale aantal beschermde nesten met ruim 16.000 afgenomen. Dit komt niet alleen doordat er minder boerenlandvogels zijn, maar ook doordat op percelen met uitgesteld maaibeheer niet naar nesten hoeft te worden gezocht. Hier wordt nu vaak alleen het aantal broed-

paren geteld. Daarnaast wordt het zoeken van nesten tegenwoordig met enige terughoudendheid gedaan, omdat bezoeken in gebieden met hoge predatiedruk mogelijk tot extra nestverliezen zouden kunnen leiden.

Nederland 67.476

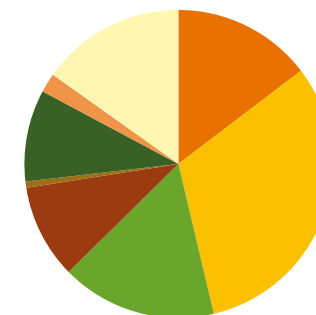

Gevonden en beschermde nesten per provincie

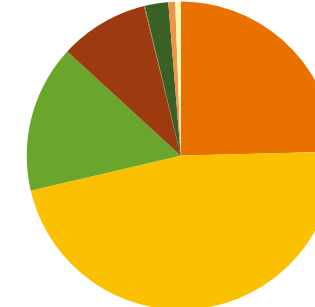
De provincies waar relatief grotere aantallen nesten worden gevolgd, zoals Fryslân, Noord-Holland en Zuid-Holland, laten een duidelijke afname zien van het aantal nesten ten opzichte van 2012. Opvallend is dat de aantallen nesten in Gelderland, Overijssel, Utrecht en Noord-Brabant juist een toename laten zien. Hier werden vooral meer kievitsnesten gevonden. Gezien de negatieve provinciale trend van de kievit in deze provincies moet dat liggen aan een hogere zoekintensiteit of betere registratie. In Groningen heeft betere registratie geleid tot een sterke toename van het aantal nesten van meer verschillende soorten.

- Scholekster
- Kievit
- Grutto
- Tureluur
- Overige steltlopers
- Eenden en ganzen
- Zangvogels
- Overige vogels

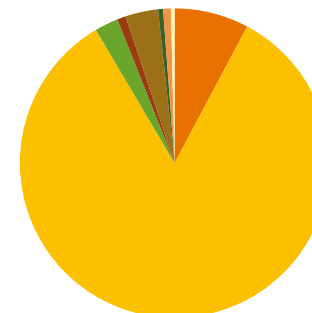
Groningen 1.972

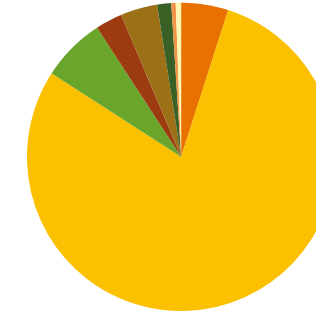
Fryslân 26.930

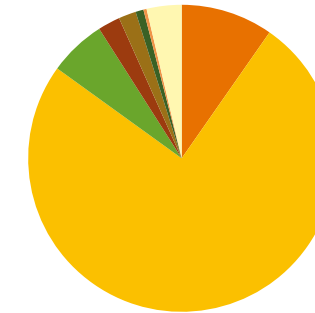
Drenthe 2.107

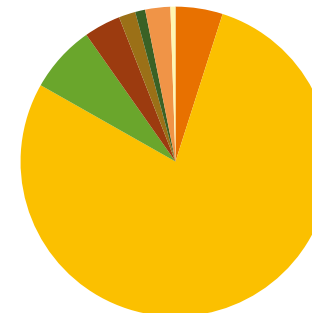
Overijssel 6.437

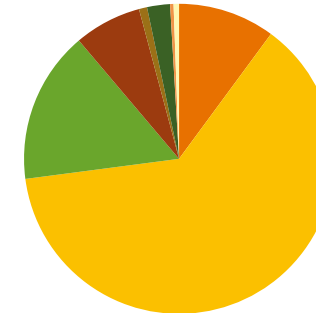
Flevoland 598

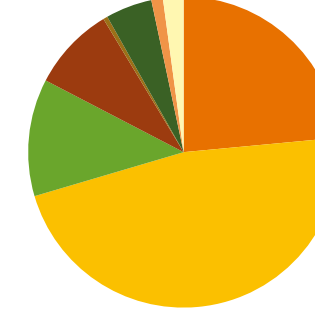
Gelderland 5.565

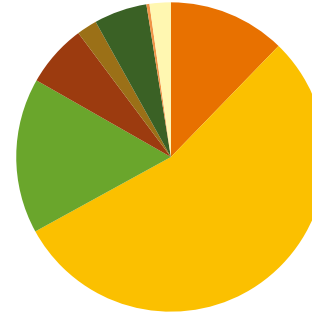
Utrecht 3.890

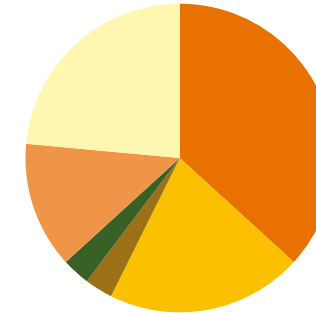
Noord-Holland 8.337

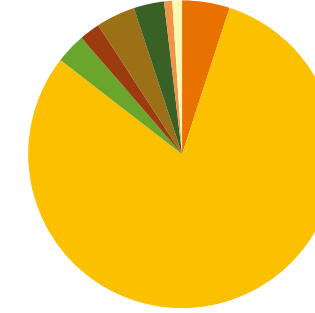
Zuid-Holland 7.139

Zeeland 68

Noord-Brabant 4.424

Nestbescherming

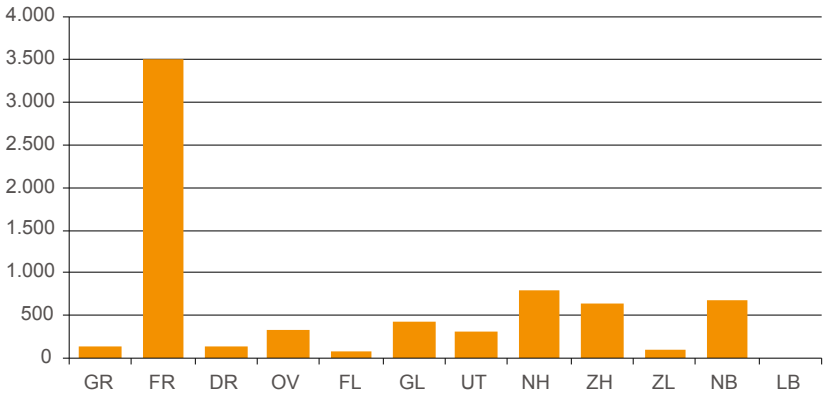
Jaarlijks gaan duizenden vrijwilligers op pad om nesten van boerenlandvogels op te sporen en te beschermen. De meeste van hen zijn verenigd in weidevogelgroepen of vogelwachten en actief onder de vlaggen van LandschappenNL en de BFVW. In 2019 waren naar schatting ruim 7.400 vrijwilligers actief met het beschermen van legsels en het waarnemen van broedparen. Ongeveer de helft daarvan was actief in Fryslân. Daarbuiten waren relatief veel vrijwillige weidevogelbeschermers actief in Noord-Holland, Zuid-Holland, Noord-Brabant en Gelderland. Volgens opgave wordt op ongeveer 260.000 ha gezocht naar legsels met als doel ze te beschermen. Op een deel van de percelen wordt ook het beheer en het gedrag van broedvogels genoteerd. Van de beschermde legsels ligt 51% ha op percelen met agrarisch natuurbeheer en dus 49% daarbuiten. In de meeste reservaatgebieden wordt niet naar nesten gezocht, waardoor het berekende nestsucces vooral betrekking heeft op percelen met agrarisch beheer.

Het aantal vrijwilligers is ten opzichte van 2012 met bijna 1.800 afgenomen. Deze afname komt met name door natuurlijk verloop en vergrijzing van de vrijwilligers. Dat er wel van meer hectares boerenland informatie binnenkomt ten opzichte van 2012, wordt mogelijk veroorzaakt door een betere registratie met mobiel invoeren. Vanwege het ontbreken van een coördinatiepunt in de provincie Limburg, zijn hier in 2019 geen nestgegevens verzameld door vrijwilligers.

Naast het traditionele zoeken naar nesten, wordt er steeds meer geëxperimenteerd met het zoeken van nesten met drones. Collectieven, de BFVW, provinciale vrijwilligersorganisaties en lokale vrijwilligersgroepen werken hierin samen en lokaal worden aparte vrijwilligersgroepen met dronepiloten opgericht. Gezien de beperkte vlieguren per dag en de drukte bij de eerste maaidatum, wordt de inzet van drones vooral gezien als een hulpmiddel bij de weidevogelbescherming, maar zeker niet als vervanging van de vrijwilligers.

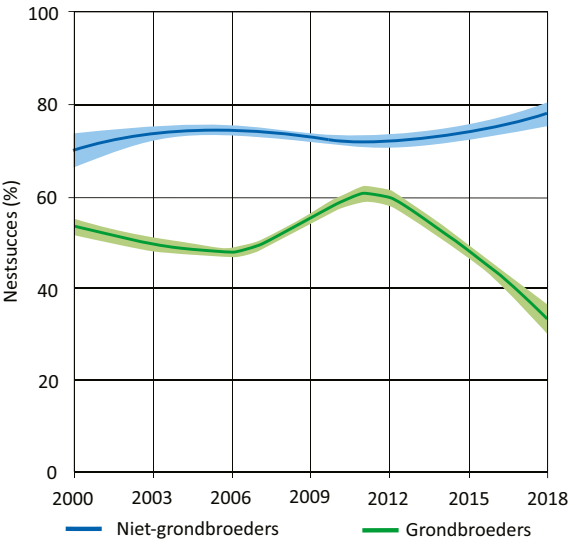
Aantal vrijwilligers per provincie in 2019

Nestsucces van boerenlandvogels

Voor de soorten uit de Boerenlandvogelindicator is in 2020 door het CBS ook een *Nestsucces indicator* ontwikkeld, waarin de gecombineerde trends in het nestsucces van boerenlandvogels die op de grond broeden ('grondbroeders'), zoals steltlopers en eenden, wordt uitgezet tegen het nestsucces van de boerenlandvogels die niet op de grond broeden ('niet-grondbroeders'), zoals de meeste zang- en roofvogels. Het nestsucces van grondbroeders is structureel lager dan dat van niet-grondbroeders, wat eenvoudig te verklaren is doordat deze nesten kwetsbaarder zijn voor bijvoorbeeld landbewerking en grondgebonden predatoren. Opvallend is wel dat het nestsucces van grondbroeders recent sterk is gedaald. Het lage nestsucces in 2015 is (deels) te verklaren door de muizenpiek in 2014, waardoor er een jaar later veel predatoren waren. Het is echter niet duidelijk waarom het nestsucces na 2015 nauwelijks meer is teruggeveerd richting het oude niveau. In 2019 was er in grote delen van Nederland opnieuw een muizenpiek en de eerste berichten wijzen erop dat het nestsucces in het broedseizoen 2020 opnieuw zeer laag was. Voor de niet-grondbroeders is het nestsucces stabiel gebleven.

Nestsucces indicator

Bron: NEM (Sovon, CBS, LandschappenNL)

Nestsucces van weidevogels

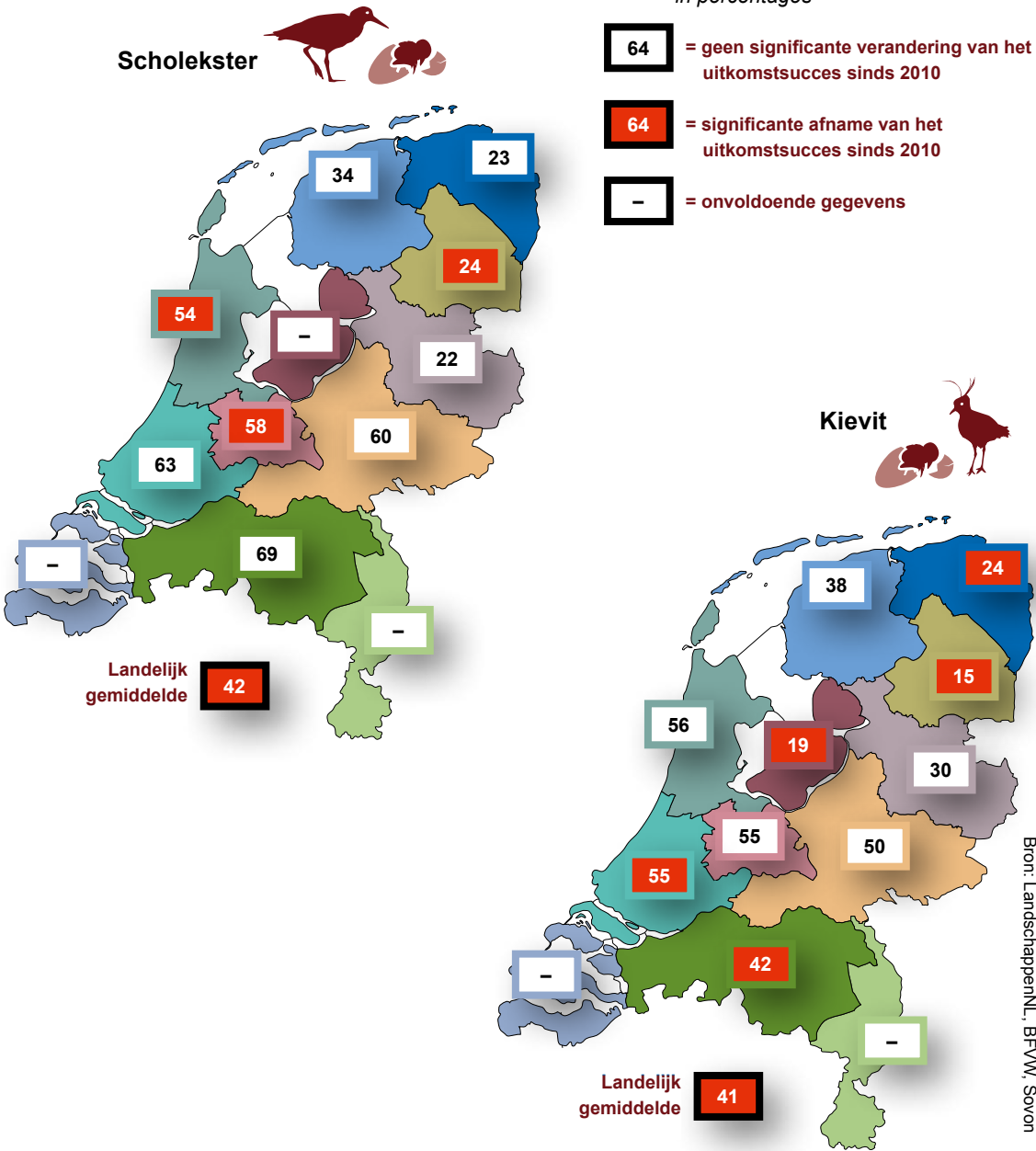
Voor de berekeningen van het nestsucces van de kenmerkende weidevogels zijn legselgegevens gebruikt van LandschappenNL, de BFVW en Sovon. Het gaat dus om nesten die actief worden beschermd tegen landbouwwerkzaamheden. Per provincie is het gemiddelde nestsucces in 2019 berekend op basis van de dagelijkse nestoverleving. De provincies in de noordoostelijke helft van het land blijken nog steeds een relatief laag nestsucces te hebben, zoals al werd geconstateerd in

de Weidevogelbalans 2013. Het gaat met name om Fryslân, Groningen, Drenthe, Overijssel en Flevoland. Het nestsucces in Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en Noord-Brabant ligt over het algemeen juist boven het landelijk gemiddelde.

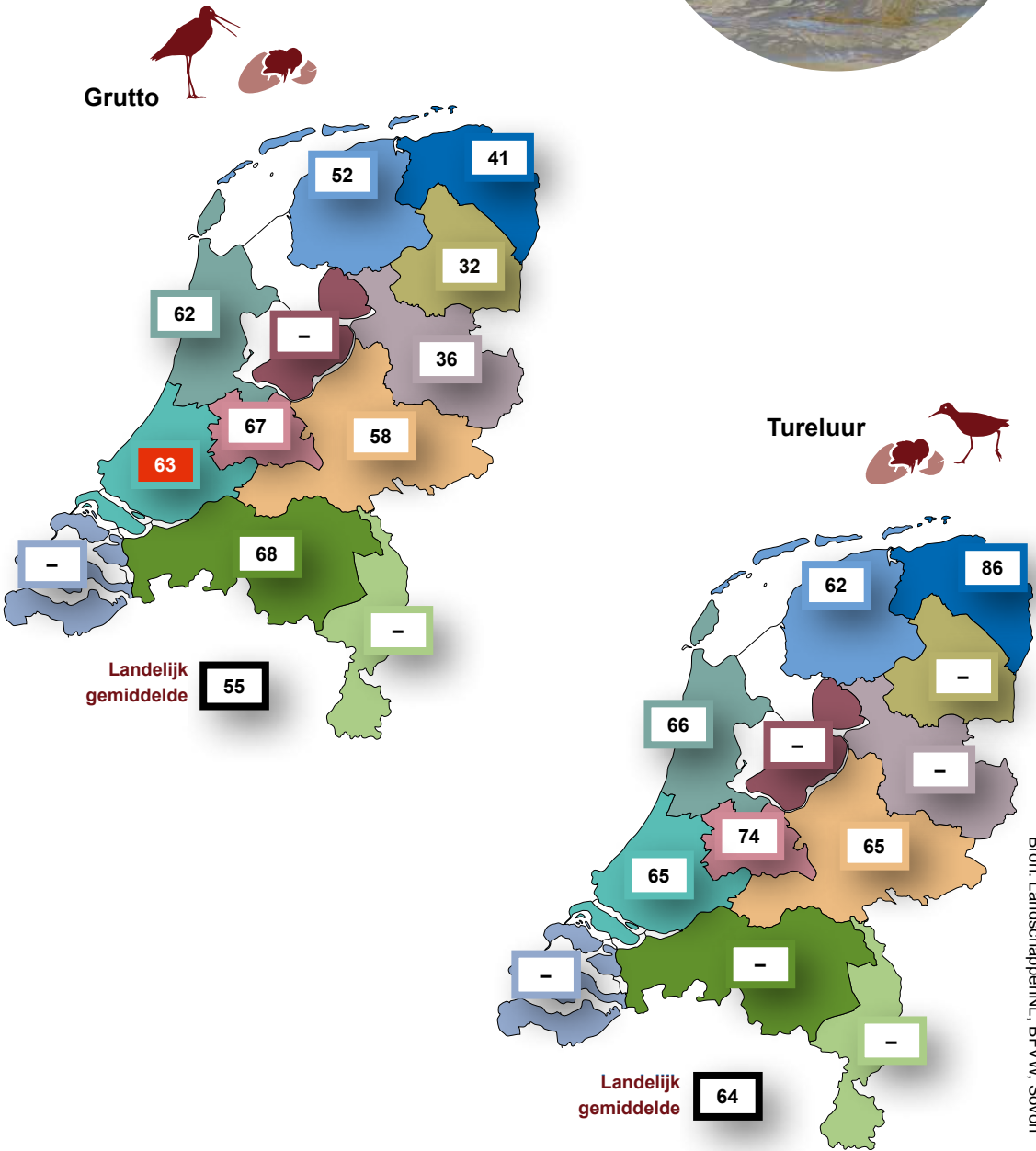
Het landelijk nestsucces van de **scholekster** lag in 2019 op 42%. Dit is fors lager dan in 2012, toen nog 68% van de nesten uitkwam. Met name in Fryslân en Drenthe is het nestsucces sterk afgenomen. Voor de **kievit** lag het

Gemiddeld uitkomstsucces
in percentages

- 64** = geen significante verandering van het uitkomstsucces sinds 2010
- 64** = significante afname van het uitkomstsucces sinds 2010
- = onvoldoende gegevens

landelijke nestsucces op 41%, wat eveneens aanzienlijk minder is dan de 64% in 2012. Met uitzondering van Gelderland en Overijssel ligt het uitkomstsucces in alle provincies onder het niveau van 2012. De **grutto** had in 2019 een landelijk nestsucces van 55%. Ook dat is een stevige daling ten opzichte van de 64% in 2012, maar beter dan het dieptepunt in 2014, toen slechts 37% van de nesten uitkwam. De **tureluur** laat met 64% tegenover 76% in 2012 ook een afname in nestsucces zien, die het grootst is in Fryslân en Zuid-Holland. Van de vier steltlopersoorten heeft de tureluur wel het hoogste nestsucces.

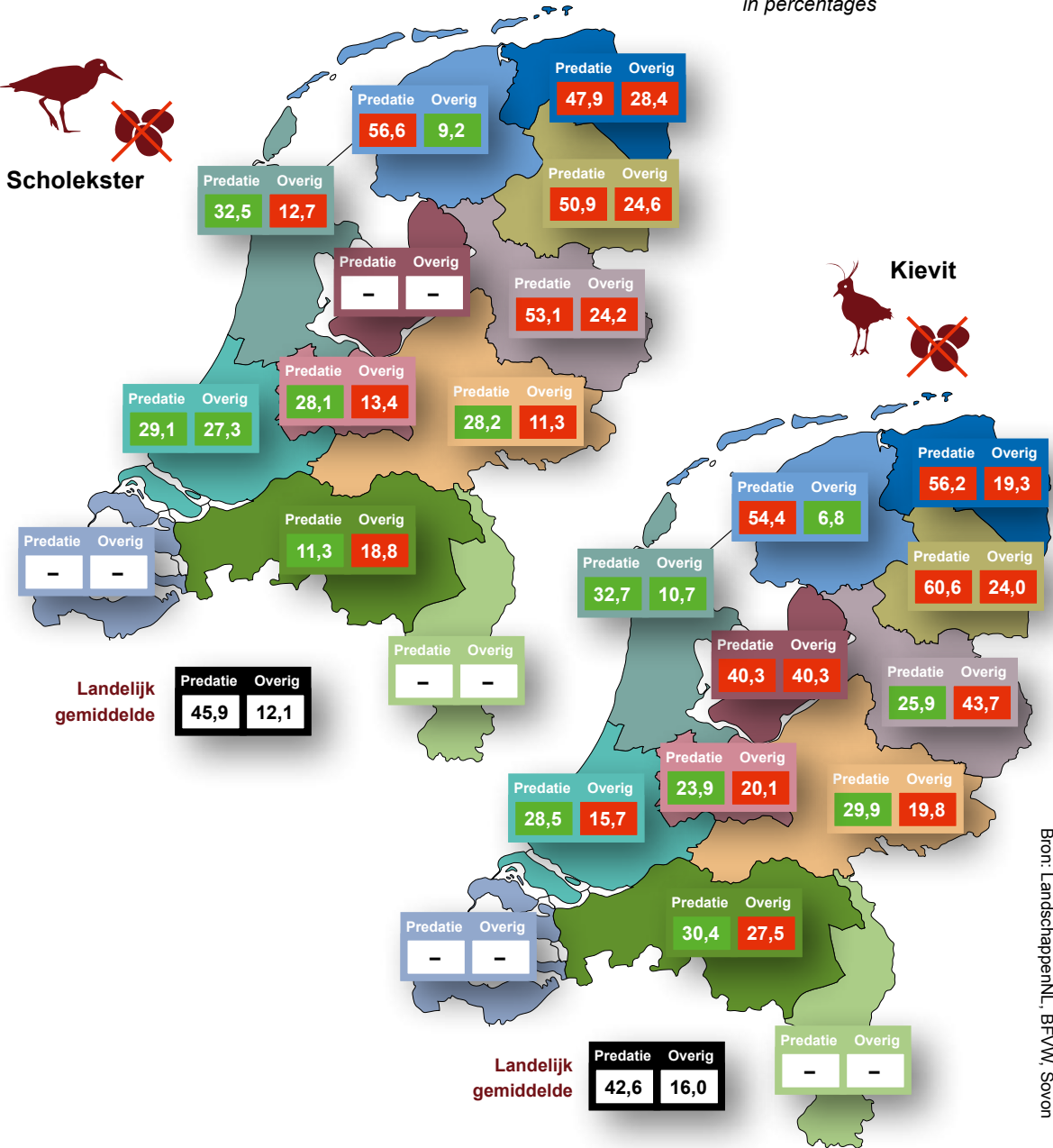

Verliesoorzaken

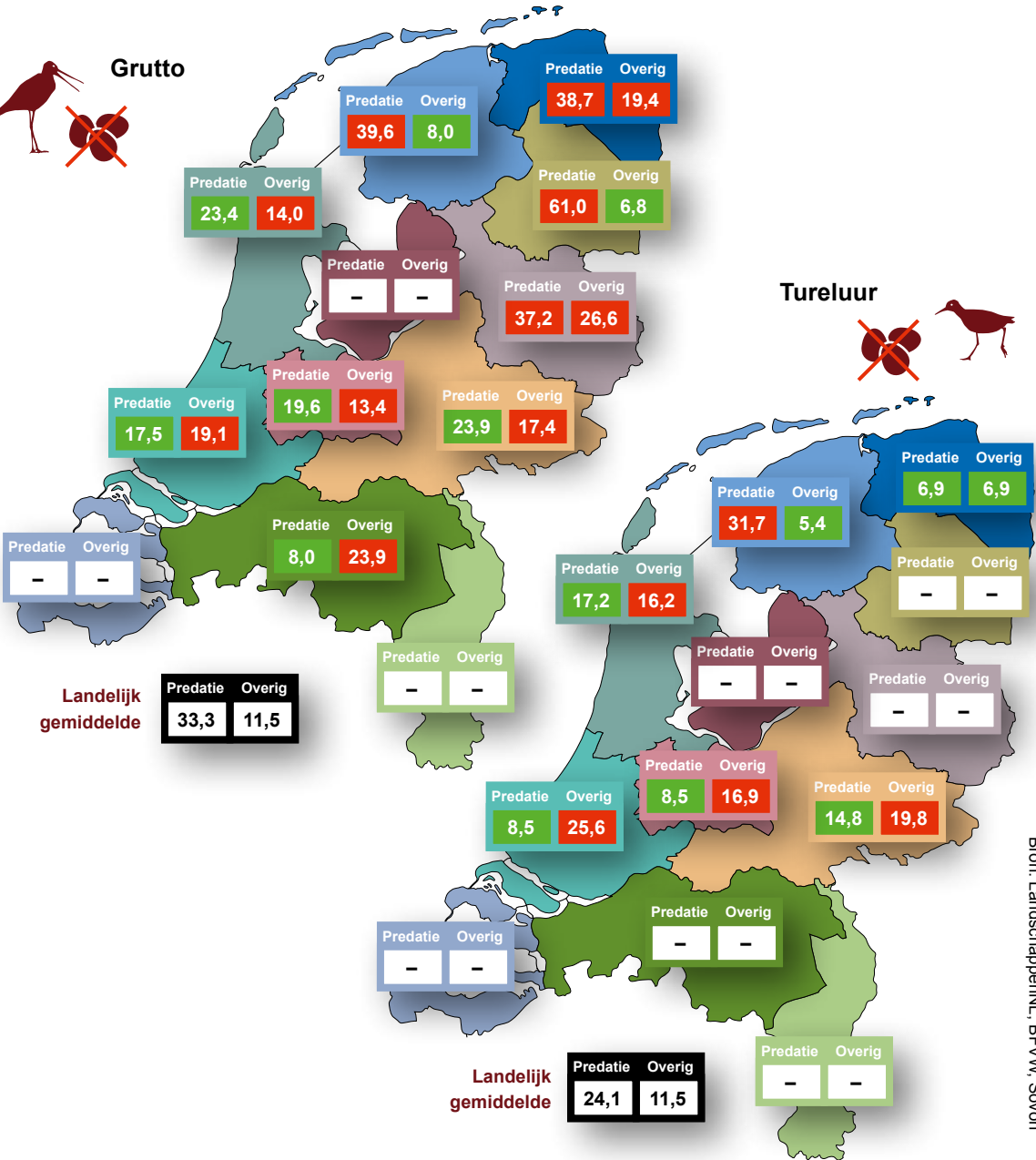
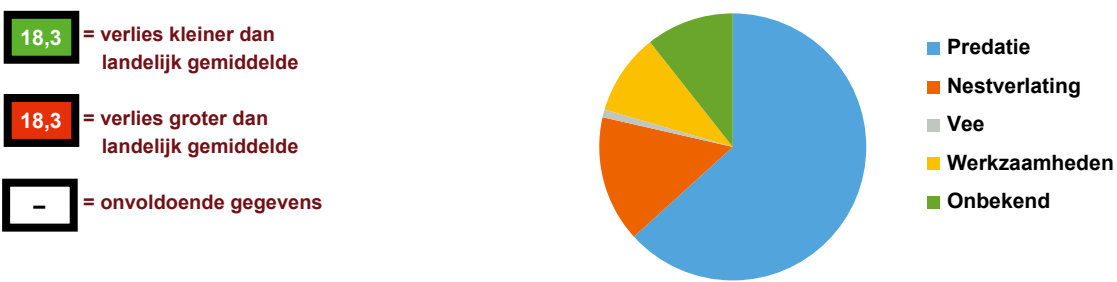
De belangrijkste verliesoorzaak van nesten van boerenlandvogels in 2019 was predatie. Op percelen waar nesten worden beschermd tegen landbouwwerkzaamheden is dit natuurlijke fenomeen vrijwel altijd de belangrijkste oorzaak van nestverlies. De belangrijkste andere verliesoorzaak was verlating van het nest. Dit kan allerlei oorzaken hebben, waaronder ook versterking door mensen. De directe aanleiding wordt meestal niet duidelijk. Slechts een klein deel van de nestverliezen komt op het

conto van vertrapping door vee. Landbouwwerkzaamheden hebben ook een bescheiden effect op de nestverliezen, maar deze getallen zijn gebaseerd op nesten die hier actief tegen worden beschermd. Op agrarische percelen waar geen nestbescherming plaatsvindt, heeft landbewerking een groter effect op het nestsucces. Zonder de inzet van vrijwilligers zou het uitkomstsucces van weidevogelnesten in agrarisch gebied dus nog lager zijn.

Verliesoorzaken in percentages

Verdeling verliesoorzaken

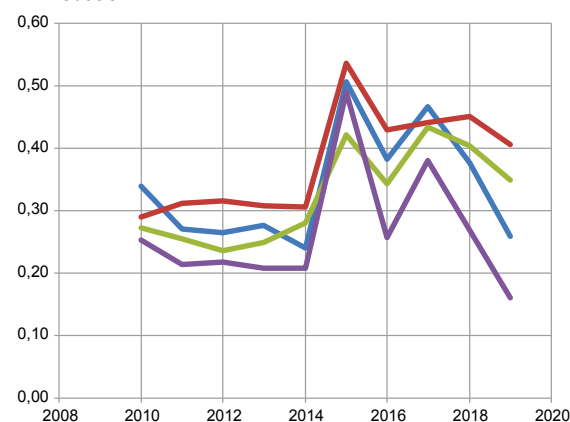

Trends in verliesoorzaken

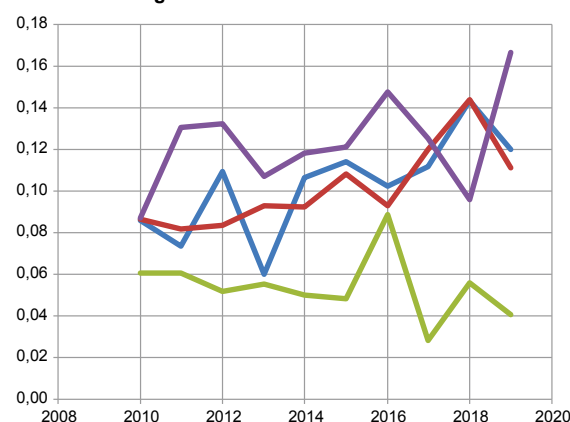
De kans op nestverlies fluctueert tussen jaren. Met name de kans op predatie is de afgelopen jaren toegenomen, met 2015 als duidelijke uitschieter. Door een overschot aan muizen in 2014 zijn veel predatoren, zoals kleine zoogdieren en roofvogels, de winter van 2014/2015 goed doorgekomen. Toen in 2015 de muizenstand was ingezakt, schakelden veel predatoren over op de nesten van boerenlandvogels. In 2019 was er opnieuw een muizenpiek en nam de predatiedruk op grutto- en tureluurnesten af tot het niveau van voor 2015. De predatiekansen van scholekster- en kievitsnesten bleef onverminderd hoog. Naast de predatiekans is ook de kans dat een nest wordt verlaten de afgelopen jaren toegenomen voor kievit, grutto en in mindere mate tureluur. Bij de scholekster was hiervan geen sprake. Het is onduidelijk wat de toegenomen kans op nestverlating bij een aantal weidevogels veroorzaakt heeft. Ondanks dat deze gegevens betrekking hebben op beschermde nesten, gaat een klein percentage toch verloren aan landbouwwerkzaamheden. Bij de kievit gaat het om een groter aandeel dan bij de andere soorten, waarschijnlijk omdat deze relatief veel op akkers broedt.

Kans op verlies

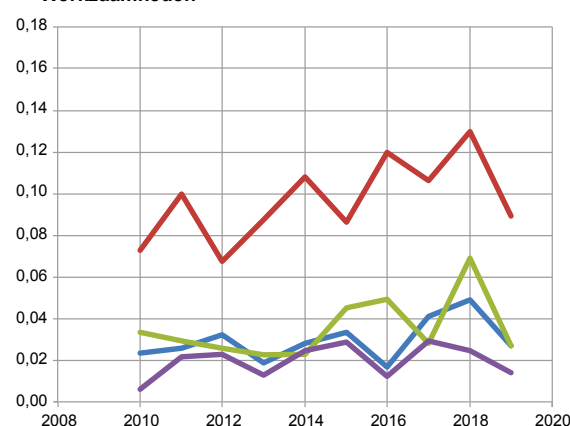
Predatie

Nestverlating

Werkzaamheden

Bron: LandschappenNL, BFWV, Sovon

Kuikenoverleving

Traditioneel werd het reproductief succes van boerenlandvogels vooral afgeleid van het aandeel nesten dat succesvol uitkwam, omdat dit relatief eenvoudig te meten is. In de afgelopen jaren is het echter steeds duidelijker geworden dat de overleving van kuikens een minstens zo groot struikelblok vormt voor veel boerenlandvogels. Het is dus belangrijk om hier meer inzicht in te krijgen om waar mogelijk de omstandigheden voor kuikens te verbeteren. Er worden verschillende methoden gebruikt om inzicht te krijgen in de kuikenoverleving, die hier nader worden toegelicht.

Bruto Territoriaal Succes

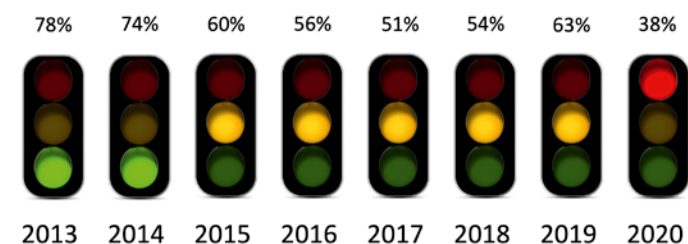
In veelal afgebakende gebieden met beheermaatregelen worden door vrijwilligers en professionals tellingen gedaan om het Bruto Territoriaal Succes (BTS) te bepalen. Door middel van een schatting van het aantal broedparen en tellingen van het aantal alarmerende paren wordt bepaald welk percentage van broedparen kuikens heeft. Het BTS wordt voor de grutto bepaald, omdat grutto's redelijk gelijktijdig broeden en daardoor ongeveer op hetzelfde moment met jongen rondlopen. Daarnaast vertoont de soort duidelijk alarmgedrag. Om uit het BTS conclusies te trekken, wordt gewerkt met een stoplichtmodel. Bij een BTS van 65% of hoger wordt aangenomen dat de populatie grutto's in de kerngebieden op peil blijft (groen). Met een BTS tussen de 50% en 65% is het broedsucces matig en waarschijnlijk onvoldoende (oranje). Een BTS onder de 50% is ruim onvoldoende om de populatie op peil te houden (rood). Momenteel wordt onderzocht of het stoplichtmodel moet worden aangepast, omdat door een toenemende sterfte van volwassen grutto's een hoger broedsucces nodig zal zijn voor een stabiele populatie. Veel agrarische collectieven gebruiken de BTS-methode om te toetsen wat voor effect het beheer heeft en waar bijgestuurd kan worden. Het oppervlakte telgebied onder particu-

lier natuurbeheer is zwaar ondervetegenwoordigd. De berekende BTS-cijfers zeggen dus vooral iets over de kuikenoverleving van grutto's in agrarisch gebied.

Over de jaren is het aantal BTS-tellingen van grutto's flink toegenomen. In 2013 werd ruim 3.000 ha geteld en in 2020 al 120.000 ha. Er werden in 2020 11.000 broedparen grutto's geteld, waarvan de helft in Fryslân. Ook de BTS-getallen zelf laten een duidelijke ontwikkeling zien. In de jaren 2013 en 2014 werden landelijk nog scores van boven de 70% gevonden. Daarna nam het BTS langzaam af en in 2020 zat het onder de 40%. Fryslân kende in 2019 nog een positieve uitschieter met een voldoende score, terwijl het BTS in de rest van Nederland matig was. Dit kan verklaard worden door de muizenpiek in Fryslân. In 2020 was het BTS over heel Nederland zwaar onvoldoende.

Bruto Territoriaal Succes van de grutto

Andere methodes

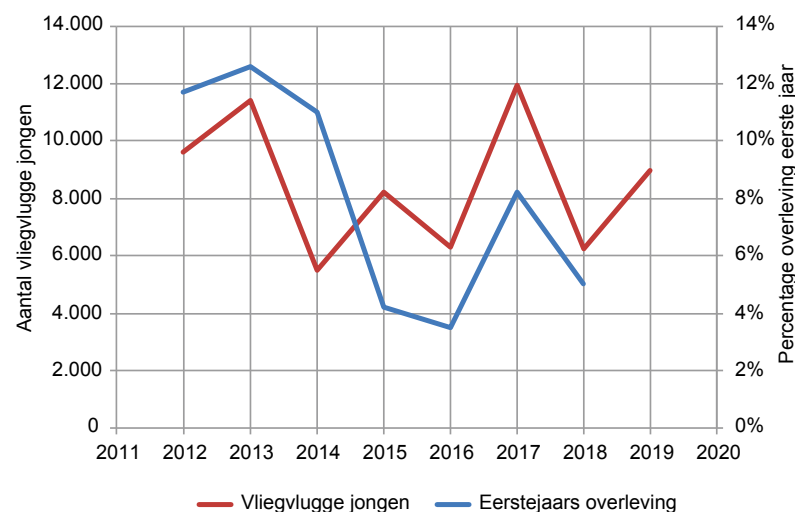
Naast het BTS worden jaarlijks aan het einde van het broedseizoen jongentellingen uitgevoerd van grutto's op pleisterplaatsen, waar ze zich verzamelen voordat ze wegtrekken naar hun overwinteringsgebieden. Verspreid over Nederland worden jaarlijks enkele honderden gruttokuikens voorzien van een kleurring en op de pleisterplaatsen wordt geteld hoeveel jongen er staan en welk percentage daarvan een kleurring draagt. Op basis van de trefkans van deze gekleurde jonge grutto's op pleisterplaatsen wordt vervolgens berekend hoeveel jongen vliegvlug zijn geworden (Schekkerman *et al.* 2020). Dit geeft een landelijk beeld van de totale aanwas van jonge grutto's.

Eveneens op basis van kleurringen wordt specifiek in Zuidwest-Fryslân door de Rijksuniversiteit Groningen zeer nauwkeurig bepaald hoeveel jonge grutto's hun

eerste levensjaar overleven (van der Velde *et al.* 2020). Het aandeel gruttojongen dat weer terugkomt uit de overwinteringsgebieden en zelf gaat broeden, bepaalt uiteindelijk het werkelijke reproductiesucces.

De BTS-gegevens laten zien dat de reproductie van grutto's in agrarisch gebied al jarenlang onvoldoende is en langzaam maar zeker verslechtert. De berekening van de jaarlijkse overlevingskans van gruttojongen in Fryslân komt hier in grote lijnen mee overeen. De berekening van het aantal uitgevlogen jonge grutto's laat iets meer schommelingen tussen jaren zien. Elk van deze methoden geeft informatie over net andere aspecten van de kuikenoverleving. Gecombineerd geven ze waardevolle informatie over het broedsucces van grutto's. Voor de andere soorten boerenlandvogels is vooralsnog veel minder informatie beschikbaar over de kuikenoverleving.

Reproductiesucces van de grutto

5. Invulling van beheer

Het beheer voor boerenlandvogels in Nederland kan grofweg worden uitgesplitst in agrarisch natuurbeheer door agrarische collectieven en particulier natuurbeheer door organisaties als Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de provinciale Landschappen.

Het agrarisch natuurbeheer is bij de introductie van het ANLb in 2016 verdiept en uitgebreid. De verantwoordelijkheid voor het beheer is terecht gekomen bij de 40 agrarische collectieven. Zo'n 10.000 boeren zijn hierin verenigd en zij geven het beheer vorm met beheerpakketten in kerngebieden die samen ongeveer 100.000 ha boerenland beslaan. Het beheer werd op advies van ecologen geconcentreerd in kerngebieden, omdat men ervan uitging dat een geconcentreerde benadering de meeste kans zou bieden op stabiele populaties boerenlandvogels in die gebieden. Er werden in totaal zo'n 40 beheerpakketten ontworpen, met elk een eigen vergoeding, die oploopt met de moeilijkheidsgraad en intensiteit van het beheer. In de praktijk wordt het grootste deel van de beschikbare subsidie besteed aan beheer in de weidevogelkerngebieden. Meer informatie hierover staat op de website van BoerenNatuur, de koepel van de agrarische collectieven.

De beheerpakketten zijn nog steeds in ontwikkeling. Zo werd in 2019 een nieuw pakket voor het beheer van kruidenrijk grasland geïntroduceerd. Percelen met kruidenrijk grasland en plasdras in kerngebieden worden over het algemeen beschouwd als noodzakelijk voor de overleving van voldoende kuikens voor een levensvatbare populatie van de typische weidevogels. Er zijn de laatste jaren ook enkele pakketten voor waterbeheer door agrariërs geïntroduceerd, zoals natuurvriendelijk slootschonen en de aanleg van natuurvriendelijke oe-

vers. Deze pakketten worden mede gefinancierd door de waterschappen, maar zijn nog geen gemeengoed in het beheer van de collectieven.

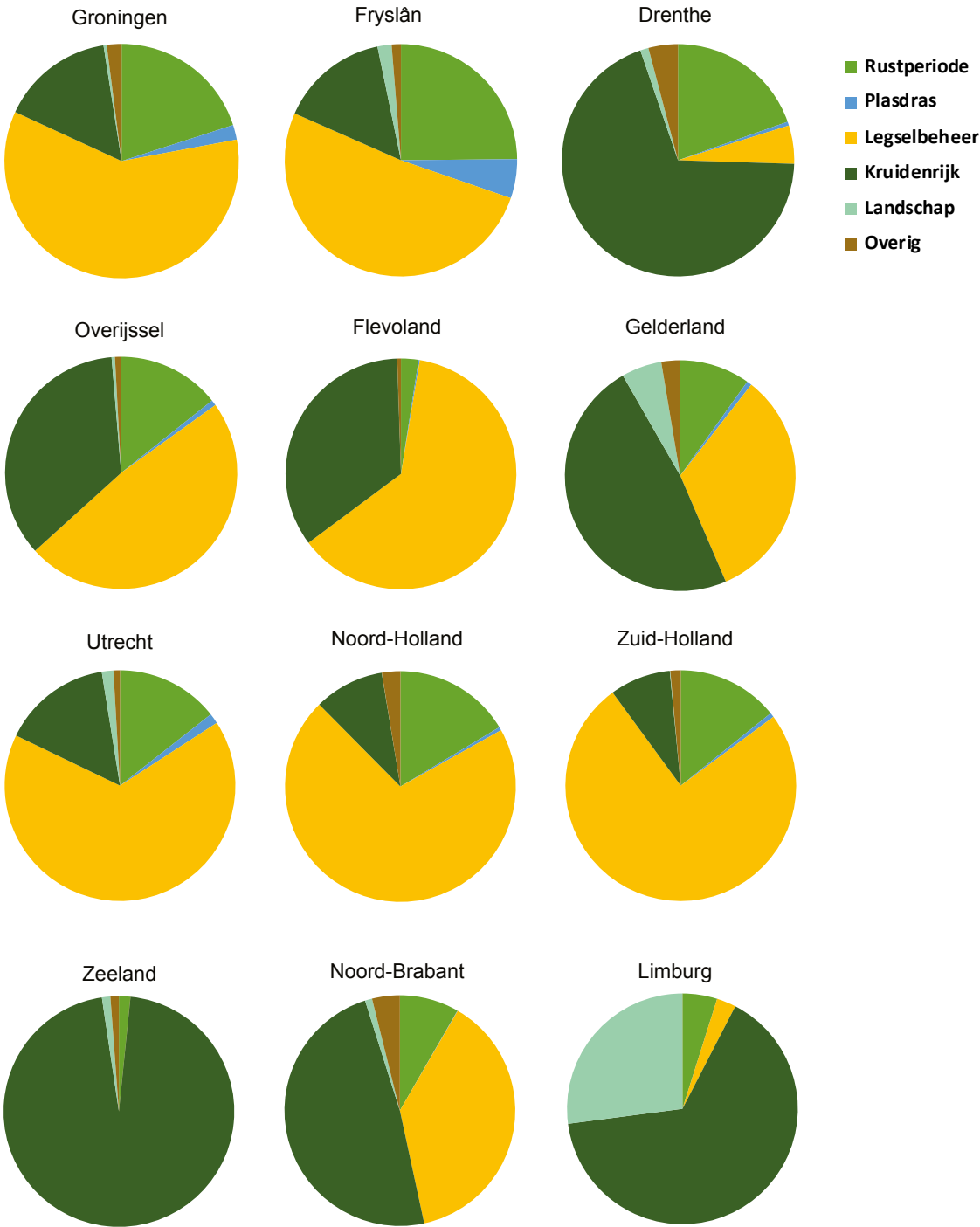
Areaal beheer

In totaal ligt er op 209.000 ha agrarisch gebied en reservaatgebieden beheer waarvan boerenlandvogels kunnen profiteren. Het grootste gedeelte daarvan valt onder particulier natuurbeheer (55%), waarbij 34.200 ha beheer is ingericht voor weidevogels, 4.600 ha voor akkervogels (of akkerflora) en de overige 77.000 ha is indirect geschikt voor weide- en akkervogels (natuurvriendelijke oever, extensieve beweiding).

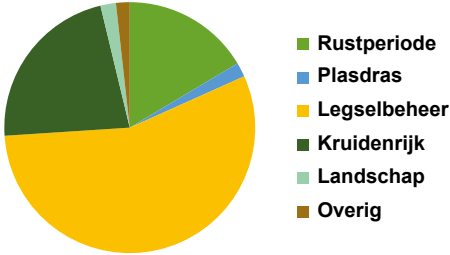
Areaal particulier natuurbeheer

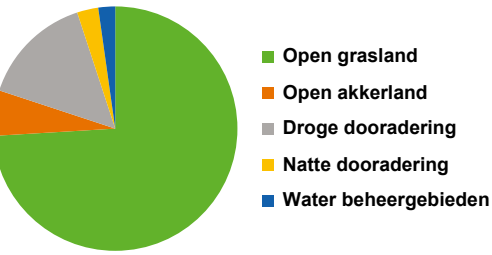
ANLb beheerpakketten per provincie

ANLb beheerpakketten

ANLb leefgebieden

Het ANLb neemt 45% van het beheer voor zijn rekening met een totaal oppervlakte van 93.000 ha. Dit is aanzienlijk minder dan in de periode voor 2016, omdat in het ANLb wordt ingezet op minder hectares met een hogere kwaliteit. Met bijna 52.000 ha bestaat het meeste beheer uit legselbeheer. Op ongeveer 15.000 ha ligt een rustperiode (bijvoorbeeld uitgesteld maaibeheer). Kruidenrijk grasland beslaat zo'n 21.000 ha, beheerpakketten (greppel)plasdras en hoog waterpeil 1.700 ha en de categorie landschap (voor erf- en struweelvogels) ruim 1.800 ha. Een klein percentage van alle beheer bestaat uit pakketten die indirect van nut zijn voor boerenlandvogels, zoals natuurvriendelijke oevers en extensieve beweiding.

ANLb per leefgebied
Veruit de meeste ANLb beheerpakketten worden afgesloten in het leefgebied open grasland, ruim 76.000 ha. In leefgebied droge dooradering is 7.500 ha aan beheerpakketten afgesloten. Open akkerland, natte dooradering en waterbeheergebieden hebben respectievelijk 4.800 ha, 2.900 ha en 2.300 ha aan beheerpakketten. Het zwaartepunt van het ANLb ligt daarmee op de vogels van open grasland.

Elke provincie heeft in zijn Natuurbeheerplan ambities geformuleerd die het meest relevant zijn voor die provincie. Afhankelijk van de vastgestelde doelsoorten en habitattypen zijn ook de beheerpakketten per leefgebied per provincie afwijkend van elkaar. Voor de boerenlandvogels wordt in dit hoofdstuk per provincie een overzicht weergegeven van de verdeling van het afgesloten beheer in 2019.

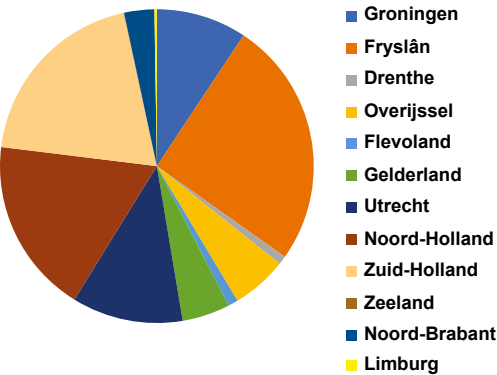
Beheer voor graslandvogels

Het beheer van grasland is sterk gefocust op de grutto als doelsoort. Fryslân, Noord-Holland en Zuid-Holland bevatten de grootste oppervlakte aan graslandbeheer. Dit komt enigszins overeen met de populatieaantallen van weidevogels per provincie. De provincies Limburg, Zeeland, Flevoland en Drenthe bevatten een gering oppervlakte aan beheer voor weidevogels.

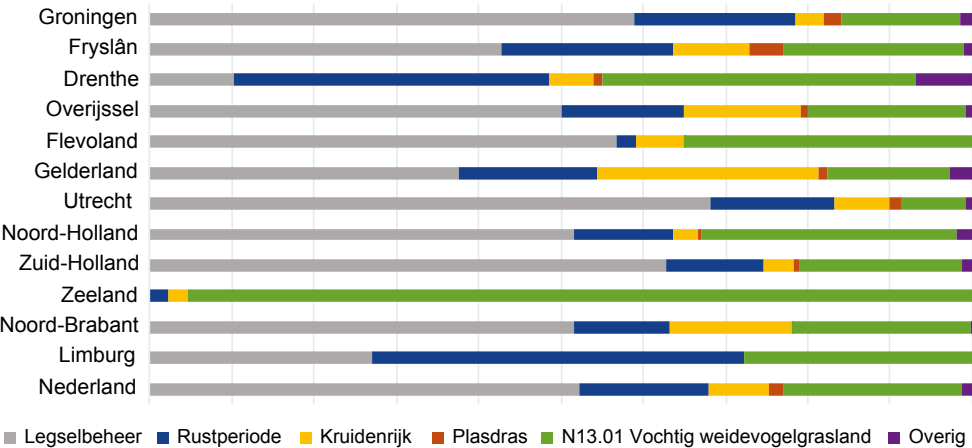
Het type beheer is bepalend voor de habitatkwaliteit in een weidevogelgebied. Op provinciaal niveau zijn ook hier grote verschillen in te zien. Van de provincies met het meeste graslandbeheer heeft Fryslân relatief weinig legselbeheer en Noord-Holland relatief veel vochtig weidevogelgrasland. Overijssel, Gelderland en Noord-Brabant hebben relatief veel kruidenrijk grasland. Drenthe, Limburg en Zeeland hebben een laag percentage aan legselbeheer en een groter percentage aan zwaar be-

heer (rustperiode, kruidenrijk en plasdras), maar daarbij moet ook worden opgemerkt dat deze provincies relatief weinig grasland hebben.

Beheer graslandvogels per provincie

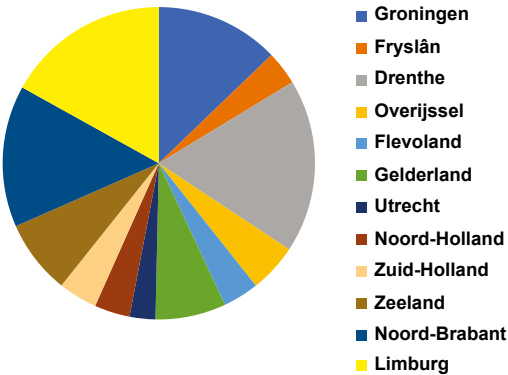
Verhouding oppervlakte beheerpakketten graslandvogels per provincie

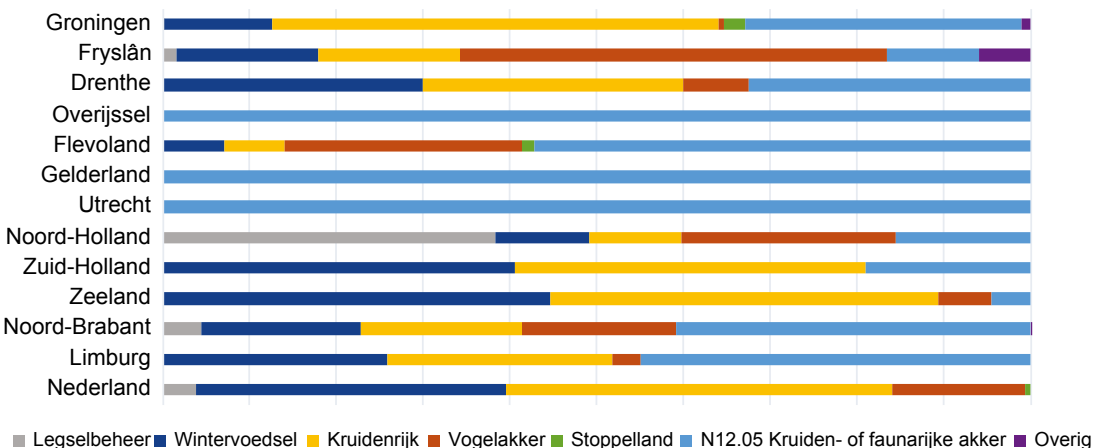
Beheer voor akkervogels

Drenthe, Noord-Brabant, Limburg en Groningen bevatten de grootste oppervlaktes aan akkerbeheer. Dit sluit redelijk aan bij de populatieaantallen van veldleeuwerik per provincie. Drenthe en Limburg hebben relatief veel oppervlakte wintervoedsel en Noord-Brabant heeft veel vogelakkers. In Fryslân is zwaar ingezet op vogelakkers. De provincies Overijssel, Gelderland en Utrecht hebben geen beheer vanuit het ANLb voor akkervogels. Dit is opvallend, omdat bijvoorbeeld in de provincie Overijssel van oudsher veel akkervogels voorkomen. Wel ligt hier veel akkerbeheer onder particulier natuurbeheer. Het beheertype kruiden- of faunarijke akker richt zich op akkervogels en/of akkerflora. Er wordt in dit beheerpakket geen onderscheid gemaakt tussen deze twee doelen.

Beheer akkervogels per provincie

Verhouding oppervlakte beheerpakketten akkervogels per provincie

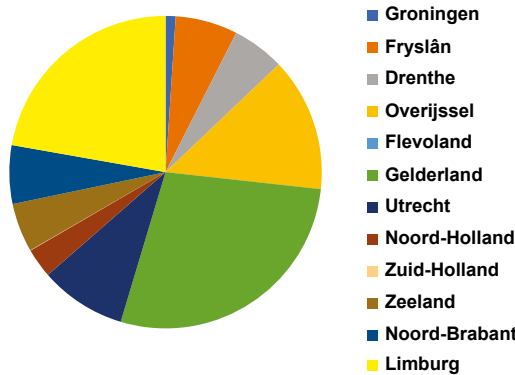

Beheer voor erf- en struweelvogels

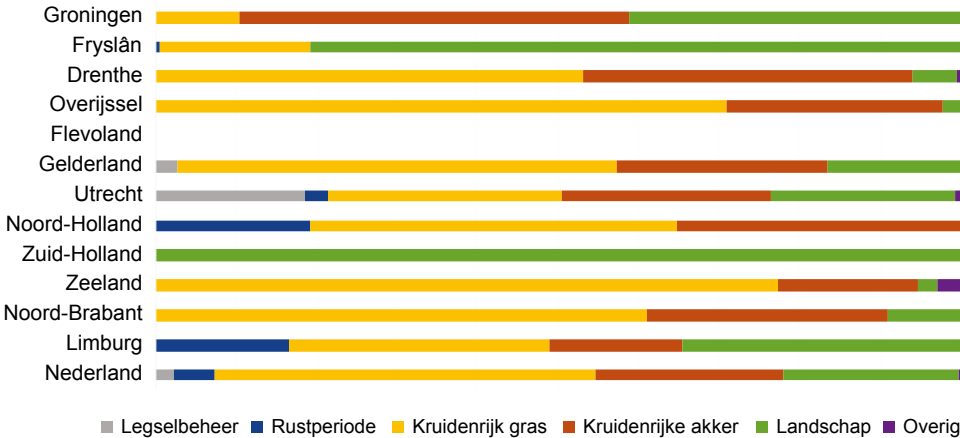
Vanuit het particulier natuurbeheer zijn geen pakketten specifiek op de vogelsoorten van erf- en struweel gericht. Er zijn wel beheerpakketten waarvan deze soorten indirect kunnen profiteren. Binnen het ANLb zijn erf- en struweelvogels doelsoorten voor de pakketten in het leefgebied droge dooradering. De provincies Gelderland, Limburg en Overijssel omvatten het grootste aandeel aan relevant beheer. Opvallend is het kleine aandeel van Drenthe, terwijl in deze provincie relatief hoge dichtheden aan erf- en struweelvogels worden aangetroffen. Voor erf- en struweelvogels zijn landschapselementen belangrijk, maar deze hebben over het algemeen een relatief klein oppervlakte. Dit maakt het des te opvallender dat Limburg een groot oppervlakte aan landschapselementen heeft. Overijssel en Noord-Holland hebben relatief veel kruidenrijk graslandbeheer. Provincies met

veel graslandbeheer hebben over het algemeen weinig beheer voor erf- en struweelvogels. In Flevoland zijn er geen beheerpakketten voor erf- en struweelvogels.

Beheer erf- en struweelvogels per provincie

Verhouding oppervlakte beheerpakketten erf- en struweelvogels per provincie

Effecten van beheer

Een belangrijke vraag is of het agrarisch en particulier natuurbeheer helpt om de populaties boerenlandvogels in Nederland te beschermen en mogelijk te herstellen. Het valt buiten de scope van deze Boerenlandvogelbalans om de effectiviteit van het beheer te evalueren. Wel is er een grote behoefte aan informatie hierover. In een recente studie van Sovon werden de trends van zes weidevogelsoorten over de afgelopen 10 jaar vergeleken tussen gebieden met verschillende beheervormen

(van Turnhout *et al.* 2020). Hieruit bleek dat de gecombineerde trend van slobbeend, kuifeend, kievit, scholekster, grutto en tureluur stabiel was in reservaatgebieden en matig afnam in gangbaar agrarisch gebied. De trend in gebieden met agrarisch natuurbeheer lag tussen de andere trends in. Ondertussen worden onder andere door het CBS voorbereidingen getroffen om de ecologische effectiviteit van het nieuwe ANLb stelsel te toetsen. De resultaten hiervan zijn op dit moment nog niet beschikbaar.

6. Veranderingen in de leefomgeving

Het boerenland is in sterke mate door mensen gevormd en continu aan veranderingen onderhevig. De vogels die in het boerenland leven, zitten daar omdat de habitatkwaliteit voor hen op enig moment in de ontwikkeling van het boerenland geschikt was om zich er te vestigen. Veel boerenlandvogels zijn dan ook typische cultuurvolgers, die opduiken waar mensen de omgeving veranderen. Akker- en weidevogels hebben bijvoorbeeld sterk geprofiteerd van het ontstaan van grote open gebieden, terwijl erf- en struweelvogels juist werden aangetrokken door de beplanting en bebouwing die mensen in dit open gebied plaatsten. Omdat het boerenland blijft veranderen, kunnen de omstandigheden echter ook weer minder gunstig worden. Hierdoor hebben veel soorten die passen bij het boerenland van de 20ste eeuw het nu moeilijk. In de huidige situatie in Nederland zorgen twee processen tegelijkertijd voor de afname van deze soorten: het verdwijnen van habitat (kwantiteit) en het veranderen van habitatkenmerken (kwaliteit).

Kwantiteit

Het areaal aan boerenland in Nederland neemt steeds verder af door onder meer uitbreiding van bebouwing, wegen en zonnevelden. De oppervlakte aan agrarisch areaal in Nederland daalde volgens het CBS de afgelopen tien jaar met gemiddeld ruim 6000 ha per jaar. Met name het areaal grasland staat onder druk; sinds 1980 is dat met 17% afgenomen, terwijl het totale areaal agrarisch gebied in dezelfde periode met 10% afnam. Het areaal akkerland nam tot de eeuwwisseling iets toe, maar laat sindsdien ook een dalende trend zien. Ook andere veranderingen in gebruik van het landelijk gebied,

zoals waterberging en omvorming tot natte natuur, kunnen zorgen voor het verdwijnen van habitat voor boerenlandvogels. Andere vogelsoorten kunnen hier juist weer van profiteren.

Kwaliteit

Ondanks het tanende areaal, bestaat Nederland nog steeds voor ruim de helft uit boerenland. Er is in potentie dus nog veel habitat beschikbaar voor boerenlandvogels. Toch nemen veel soorten ook in het resterende boerenland in aantallen af. Dit komt door veranderingen in de kwaliteit van het boerenland. Deze kwaliteit wordt bepaald door een groot aantal factoren, waaronder de manier waarop het land wordt bewerkt, het waterpeil van grond- en oppervlaktewater, de openheid, de beschikbaarheid van voedsel, de aanwezigheid van predatoren en de mate van rust in het landschap. Veel van deze factoren hangen af van hoe het boerenland wordt beheerd.

Verdroging

Eén van de sleutelfactoren voor de habitatkwaliteit van veel boerenlandvogels is de waterhuishouding in het landelijk gebied. Optimaal leefgebied voor met name weidevogels heeft een hoge grondwaterstand. Hierdoor zit het voedsel niet te diep in de grond zit, wordt de vegetatie niet te dicht en voelen predatoren zich minder in het landschap thuis. Voor reguliere landbouwactiviteiten is het juist beter als de bodem goed ontwaterd is en regenwater snel wordt afgevoerd. Vogels en boeren hebben hierdoor soms tegengestelde belangen. Op de droogleggingskaart van Nederland is te zien dat met name de akkergebieden in Flevoland, de kop van Noord-Holland

en de Delta zeer diep worden ontwaterd. Wat betreft de veenweidegebieden valt op dat de drooglegging in Fryslân veel lager is dan in de Noord- en Zuid-Hollandse graslandgebieden. Naast algemene nadelen van een diepe ontwatering, maakt dit gebieden ook kwetsbaar voor gebrek aan neerslag. De afgelopen jaren hebben boerenlandvogels te maken gekregen met extreme droogte door het gebrek aan regen in het broedseizoen, wat waarschijnlijk heeft bijgedragen aan een laag broedsucces in die jaren.

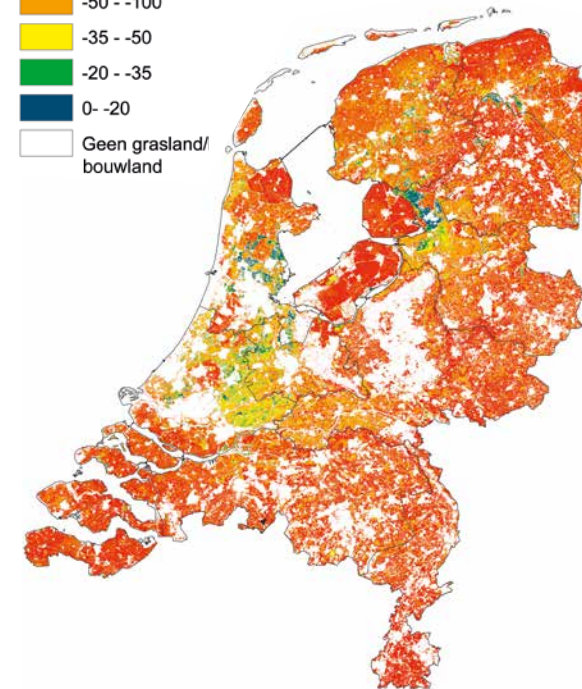
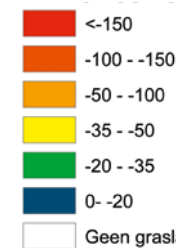
Predatie

Hoewel in zowel natuurgebieden als agrarische gebieden veel wordt gedaan om de leefomstandigheden voor boerenlandvogels te verbeteren, blijft herstel van de vogelpopulaties vaak uit. In toenemende mate wordt gekeken naar predatie door roofdieren als een factor die succesvol herstel in de weg staat. Met name bij steltlopers is het duidelijk dat nestverliezen door predatie zijn toegenomen. Dat wordt ook door onderzoek gestaafd. De grootste predatieverliezen worden gevonden in het noordoosten van Nederland en nemen vooral toe in Fryslân en Groningen. In het algemeen kan worden ge-

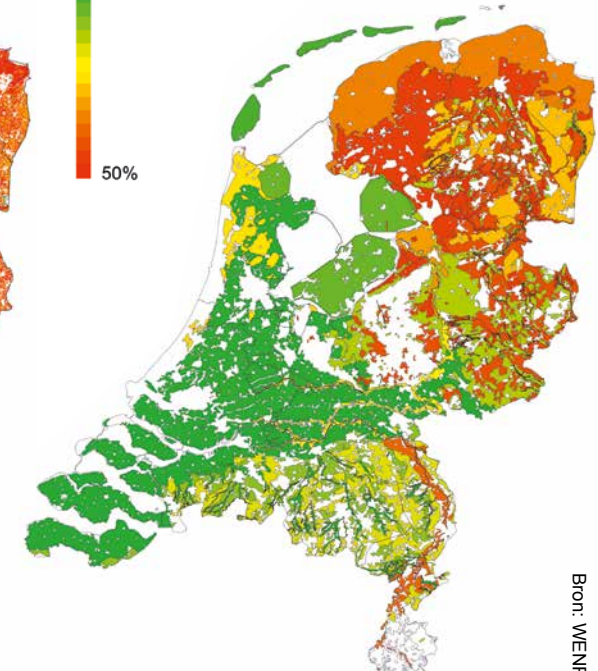
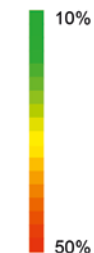
steld dat zoogdieren meer voor nestpredatie zorgen en vliegende predatoren meer voor predatie van kuikens. Wel zijn er grote regionale en lokale verschillen. Zo speelt de steenmarter in de noordelijke provincies een steeds grotere rol, maar deze ontbreekt nog grotendeels in het westen. Predatie van kuikens krijgt steeds meer aandacht nu blijkt dat de kuikenoverleving van veel boerenlandvogels erg laag is. Door maatregelen te nemen tegen predatoren en tegelijkertijd het nestsucces en de kuikenoverleving te meten, worden manieren gezocht om de predatiedruk effectief te beperken.

Drooglegging in cm onder maaiveld

Predatiedruk percentage nestverlies

Voedselaanbod

De achteruitgang van biodiversiteit op het boerenland heeft ook consequenties voor het voedselaanbod voor boerenlandvogels. Door de teelt van monoculturen en het gebruik van herbiciden krijgen bloeiende kruiden steeds minder kans. Dit leidt tot een beperkter aanbod aan zaden voor onder andere patrijs en zomertortel. In combinatie met het gebruik van insecticiden is het aanmerkelijk dat dit ook leidt tot minder insecten in het boerenland, terwijl veel boerenlandvogels, waaronder ook kuikens van weidevogels, hiervan afhankelijk zijn. Naast de afname van insecten, kan ook de bereikbaarheid van het voedsel een probleem vormen. In een dichte grasmat hebben kuikens moeite om vooruit te komen en voldoende voedsel te vinden.

Complexe interacties

Veel factoren hebben invloed op elkaar en maken het een complex geheel. Door lage grondwaterstanden en mestinjectie droogt de bodem uit, waardoor bodemdieren te diep zitten voor weidevogels. Gras kan hierdoor juist snel groeien, waardoor kruiden worden verdrongen en een dichte grasmat ontstaat waarin kuikens weinig voedsel kunnen vinden. Onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen laat zien dat kuikens van grutto's in Fryslân door voedselgebrek een structureel ondergewicht hebben en er dus langer over doen om vliegvlug te worden. Daardoor wordt de kans groter dat ze tijdens de kuikenfase ten prooi vallen aan predatie. Waterstanden, landbewerking, voedselaanbod en predatie kunnen dus niet los van elkaar gezien worden.

7. Kansen in de toekomst

De voorgaande hoofdstukken hebben laten zien dat het areaal van veel boerenlandvogels steeds kleiner wordt, de aantallen broedparen van veel soorten afnemen, het broedsucces terugloopt en er tal van bedreigingen zijn op het boerenland. Het is de laatste jaren niet onopgemerkt gebleven dat het niet goed gaat met boerenlandvogels. Er zijn talloze initiatieven opgezet om het tij te keren en tal van thema's op het Nederlandse platteland bieden kansen voor de toekomst van de leefomgeving van onze boerenlandvogels. In dit hoofdstuk wordt een aantal van deze onderwerpen kort aangestipt met een doorkijkje naar wat ze voor het boerenland kunnen betekenen.

Natuurinclusieve kringlooptandbouw

De ambitie is dat in de komende jaren stappen worden gezet richting ecologisch en landschappelijk herstel van de groene ruimte in ons land. De omslag naar natuurinclusieve kringlooptandbouw speelt daarin een belangrijke rol. Het gaat daarbij om het centraal stellen van natuur en kringlopen in alle facetten van de agrarische bedrijfsvoering, dus ook in het verdienmodel van de betrokken ondernemers. Veel organisaties en ondernemers dragen momenteel naar vermogen bij aan die transitie. Zij streven daarbij ook naar meer (bodem-) biodiversiteit in een fraai landschap. Aandacht voor de boerenlandvogels hoort daar bij.

Landbouwtransitie en stikstofproblematiek

Gedwongen door rechterlijke uitspraken zal de landbouw in en om Natura 2000-gebieden in ons land moeten gaan extensiveren. Een van de mogelijkheden om de uitstoot van stikstof vanuit de landbouw op natuurgebieden te beperken is het aanwijzen van bufferzones tussen die natuurgebieden en het omringende landelijk gebied, waar de landbouwproductie minder intensief

wordt. Juist in die bufferzones komen er dan kansen voor biotoopverbetering, waar boerenlandvogels van kunnen profiteren.

Bodemdaling en CO₂-uitstoot

Tegelijkertijd ontstaan er allerlei initiatieven in de veenweidegebieden, waarbij vooral wordt gewerkt aan het tegengaan van bodemdaling door vernatting. Een neven-doel van vernatting is het tegengaan van CO₂-uitstoot door oxidatie van het veen. Een hoger waterpeil is vrijwel overal gunstig voor de boerenlandvogels. Wordt echter gekozen voor natte teelten (als lisdodde- en wilgenteelt), dan vormt dit juist een krimp van geschikte leefomgeving voor de vogels van het open boerenland.

Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

In Brussel wordt momenteel gewerkt aan de vorming van het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). De plannen laten een duidelijke verandering in beleid zien. Er wordt onder andere meer ingezet op steun voor boeren die overgaan naar duurzamere landbouw. Daarbij wordt gedacht aan de volgende maatregelen:

- De basispremie die iedere ondernemer met landbouwgrond per hectare krijgt, wordt deels afhankelijk van vergroeningsmaatregelen.
- Boeren die maatschappelijke diensten leveren, krijgen daarvoor een vergoeding. Te denken valt daarbij aan natuur- en landschapsbeheer (inclusief beheer ten behoeve van boerenlandvogels) en/of het tegengaan van bodemdaling en CO₂-uitstoot.
- Het stelsel van ANLb wordt versterkt en uitgebreid met bodem-, water- en klimaatdoelen.

Deze aanpassingen van het beleid bieden kansen voor extensivering en verduurzaming van de landbouw in Europa en daarmee ook voor behoud en versterking van de populaties boerenlandvogels.

Aanvalsplan Grutto

De toekomst van het boerenlandvogelbeheer in Nederland wordt onder andere geschetst in het Aanvalsplan Grutto. Dit plan gaat uit van de realisatie van een groot aantal weidevogelkerngebieden van een redelijke grote schaal (orde van 1000 ha weidegrond). In die kerngebieden wordt ingezet op openheid, rust en weidevogelbeheer. Idealiter vormt circa 300 ha hiervan een harde kern met plasdras, waar de grutto's na hun terugkeer uit de overwinteringsgebieden kunnen foerageren en waar jonge grutto's hun toevlucht kunnen nemen in de periode voordat ze op trek gaan. Naast de aandacht die het plan geeft aan biotoopverbetering, gaat het ook in op het beheer van predatoren. Hierbij draait het met name om het open houden van het landschap, het voorkomen van predatie door inrichtingsmaatregelen en het uitrusten van weilanden en (op korte termijn) bejaging en verjaging van predatoren. Het plan zet ook in op een nieuw verdienmodel voor agrariërs die zich richten op weidevogelbeheer, waarbij wordt gedacht aan een hogere melkprijs en rentekorting voor groene leningen.

Project PARTRIDGE

Specifiek voor de groep akkervogels lopen er andere initiatieven. Om de achteruitgang van deze soortgroep een

halt toe te roepen, is in 2016 gestart om op Europees niveau kerngebieden zo optimaal mogelijk in te richten en te beheren ten behoeve van die vogelsoorten. In Nederland liggen twee van deze demonstratiegebieden. Binnen het PARTRIDGE project wordt gebruik gemaakt van wetenschappelijke kennis die beschikbaar is over biotoopverbetering en predatorenbeheer ten gunste van de patrijs en andere akkervogels. Eén van de basiseisen in de tien pilotgebieden is dat er 7% optimaal habitat aanwezig moet zijn op een oppervlak van minimaal 500 ha. Daarnaast is een samenwerking tussen alle gebiedspartijen cruciaal voor succes. Alle kennis hierover is gebundeld in de Leidraad Patrijzenbescherming, die in 4 talen beschikbaar is (Brewin et al. 2020).

Gebiedscoalities

Tenslotte wordt met gebiedscoalities steeds meer ingezet op goede, gebiedsgerichte samenwerking tussen boeren, agrarische collectieven, terreinbeheerders, jagers, vrijwilligers en betrokken overheden. Zij maken met elkaar lokaal afspraken over geschikt beheer voor de boerenlandvogels. Die gebiedsgerichte aanpak leidt tot meer onderlinge openheid en een gezamenlijk doorzicht en gedragen opzet om de leefomgeving geschikt te maken voor boerenlandvogels.

Literatuur

Brewin J., Buner F. & Ewald J. 2020. Boeren met natuur – Patrijzenbescherming als leidraad voor herstel van de boerenlandnatuur. The Game & Wildlife Conservation Trust, Fordingbridge (VK).

Schekkerman H., Gerritsen G.J., & Hooijmeijer J. 2020. Jonnge Grutto's in Nederland in 2019: een aantalsschatting op basis van kleuringdichtheden. Sovon-rapport 2020/03. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018. Vogelatlas van Nederland. Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.

Teunissen W., Kampichler C., Majoor F., Roodbergen M. & Kleyheeg E. 2020. Predatieproblematiek bij weidevogels. Sovon-rapport 2020/41. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

van Turnhout C., Foppen R., Zoetebeier D. & Kleyheeg E. 2020. Recente trends van weidevogels bij verschillende vormen van beheer. Vakblad Natuur Bos Landschap, 17(164): 18-19.

van der Velde E., Kentie R., Piersma T., Rakhimberdiev E. & Hooijmeijer J.C.E.W. 2020. De Grutto Monitor 2012-2019. Onderzoeksrapport Conservation Ecology Group, Groningen Institute for Evolutionary Life Sciences (GELIFES), Rijksuniversiteit Groningen.

Colofon

Gegevens met dank aan:

de vrijwilligers/nazorgers van:

- Bond Friese VogelWachten
- LandschappenNL
- Sovon Vogelonderzoek Nederland

BIJ12

Wageningen Environmental Research
Rijksuniversiteit Groningen

Gegevensbewerking

Jeroen Nienhuis, Henk Sierdsema, Pauline Alefs, Erik Kleyheeg (Sovon Vogelonderzoek Nederland)
Maarten van Beek (Landschap Erfgoed Utrecht)
Theo Vogelzang (LandschappenNL)
Nutte Veenstra (Bond Friese VogelWachten)

Samenstelling en tekst

Erik Kleyheeg (Sovon Vogelonderzoek Nederland)
Theo Vogelzang (LandschappenNL)
Inge van der Zee (Bond Friese VogelWachten)
Maarten van Beek (Landschap Erfgoed Utrecht)

Redactie

Jacintha van Dijk (Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Vormgeving

Aukje Gorter (Arnhem)

Beeldmateriaal

Rick van der Weijde, Peter Eekelder, Jappie Seinstra, Astrid Kant, Thijs Glastra, Herman Postma, Harvey van Diek, Erik Kleyheeg, Ruurd Jelle van der Leij, Flip ter Heide, Shutterstock

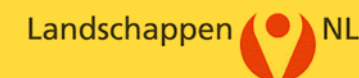
Druk

Drukkerij Tienkamp

Financiering

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Prins Bernhard Cultuurfonds

Nijmegen, Utrecht, oktober 2020, oplage 2.500

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

PRINS BERNHARD
CULTUURFONDS

